

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

STUDIUM HUMANITNÍ VZDĚLANOSTI

Tereza Ščecinová

Dělení domova v prostředí institucionalizované péče

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Hedvika Novotná, Ph.D.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20.6.2022

Tereza Ščecinová

Děkuji všem zúčastněným, kteří se podíleli na mém výzkumu a pomohli mi porozumět skutečnostem, ke kterým bych za jiných okolností neměla přístup. Děkuji mým informátorům ze zařízení Plachetnice a tamnímu vedení, které mi výzkum umožnilo. Dále mé poděkování patří Mgr. Petře Ezzeddine, Ph.D., za nasměrování na správnou cestu. Zvláště pak děkuji mé vedoucí práce, Mgr. Hedvice Novotné, Ph.D., za její trpělivost a vždy laskavé rady. Také děkuji své rodině, jež mi byla oporou a cenným zdrojem nápadů.

Abstrakt

V této práci se zabývám tématy antropologie domova a materiální kultury, které propojují s teoriemi instituce a stáří. Blíže se zaměřuji na to, jakým způsobem se koncept domova promítá do materiálního prostředí seniorů, konkrétně těch, kteří jsou odkázáni na institucionální péči, v mém případě v domě s byty zvláštního určení vybrané lokality. Domov pak v analytické části nahlížím skrze výpovědi aktérů výzkumu. Terénní výzkum je zasazen do prostoru zařízení a odehrává se převážně v soukromých bytech, přičemž aktéry jsou vybraní uživatelé služby a personál, které mi okolnosti výzkumu dovolily. Mezi mé metody tvorby dat řadím techniku etnografické procházky, v důsledku které je možné získat interpretace jedinců na základě rozhovorů při procházení „přirozenými“ místy jejich každodenního života. Dále užívám metodu pozorování, rozhovorů a při tvorbě dat též využívám fotografování a poznámkování. V rámci celé práce přihlížím k etickým aspektům kvalitativního výzkumu.

Abstract

In this paper, I deal with the themes of home and material culture in anthropology which I connect with institutional theories and theories of aging. I pay close attention to how the concept of home is reflected in materialities of the aged, specifically those who are dependent on institutional care, in this instance a specific nursing home. In the analytical part, I look at home through the statements of the research subjects. Field research is set in the area of the facility and takes place mainly in private apartments while the subjects are selected users of the service, and staff that given circumstances allowed. Among my methods of data creation, I include the walking interview technique which results in the possibility to obtain an individual's interpretation based on interviews coming from „natural” places of their everyday life. Moreover, I use methods such as observation, interviews, photography and note-taking while creating data. Within the scope of the work, I consider the ethical aspects of qualitative research.

Klíčová slova

antropologie domova, materiální kultura, studia stárnutí, institucionální péče

Key words

anthropology of home, material culture, ageing studies, institutional care

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. TEORETICKÉ UKOTVENÍ	8
2.1. Utváření domova v zařízení institucionální péče	8
2.2. Domov a materialita	11
2.3 Výzkumné otázky	16
3. METODY A REFLEXE VÝZKUMU	18
3.1. Strategie výzkumu	18
3.2. Vstup do terénu, aktéři výzkumu	21
4. TERÉN	25
4.1. Popis zařízení	25
4.2. Byty nebo pokoje?	27
4.3. Systém pečovatelské služby a vyjednávání materiality prostoru při stěhování	28
4.4. Proces přisvojování	31
5. PÉČE V PRAXI	34
5.1. Kvalita sociálních služeb	34
5.2. Pojetí totální instituce	35
6. ZAKOUŠENÍ DOMOVA	42
6.1. Koncept domova	42
6.2. Domov a jeho vztahová rovina	43
6.3. Utváření domova	46
7. PŮSOBENÍ MATERIALITY	47
7.1. Každodennost	47
7.2. Jídelna jako společenská místnost	49
7.3. Věci	52
8. ZÁVĚR	68
BIBLIOGRAFIE	71

1. ÚVOD

Inspiraci k hlubšímu zabývání se tématem stáří v prostředí institucionální péče jsem získala při samotné návštěvě jednoho zařízení, konkrétně domu s byty zvláštního určení.¹ Odehrálo se to již před několika lety a tehdy mě jednoduše zajímalo, jakým způsobem se lidem žije mimo prostředí, které mnozí známe z dětství. Pod střechou domu věrně známého, který nazýváme domovem, v blízkosti nejbližších, kteří se o nás obvykle v nouzi postarají. Co když tato možnost útočiště již není a pomoc je potřebná? Jakým způsobem se lidé vypořádávají s touto realitou a lze si domov utvořit i v neznámém prostředí s pomocí instituce? Tak jsem si řekla, že se tam vrátím a udělám výzkum.

Tehdy jsem věděla, že mě zajímají široká témata domova a stáří, nevěděla jsem však, jak je uchopit. Po konzultaci s vyučujícími jsem uznala za vhodné na téma domova nahlédnout z perspektivy materiální kultury prostředí zkoumaného místa. Svě zaměření jsem při vstupu do terénu více zúžila na jednotlivé byty vybraného zařízení jako materiálního zdroje ke zkoumání možností nazírání na domov a jeho vyjednávání. Oslovila jsem tehdy vedení Plachetnice², aby mi můj záměr umožnilo. Byla jsem tak schopna využít pohledů jednotlivých uživatelů zařízení a místní sociální pracovnice³ k tomu, abych zjistila, jak se v Plachetnici „dělá domov“.

K pochopení složitého terénu bylo nutné nahlédnout fungování instituce jako takové a stáří jako procesu antropologickým kukátkem. Mé zkoumání se tedy kromě studií materiální kultury a antropologie domova odvíjelo také od teorií instituce a stáří jako procesu i životní etapy.

Jako výzkumnou strategii jsem využila etnografickou procházku⁴ za užití nástrojů rozhovorů a pozorování. Témata jsem za pomoci literatury vzájemně propojila a navázala na ně svými poznatky z terénu, které následně analyzuji a interpretuji.

Mým smyslem není obsáhnout téma v celé šíři a podat výčet znaků, aplikovatelných v každé situaci, nýbrž nahlédnout určité stránky lidského přemýšlení a jednání mojí optikou,

---

¹ Dříve také známý jako dům s pečovatelskou službou.

² Uvádím smyšlené jméno pro vybraný dům s byty zvláštního určení, který funguje jako anonymní název k zachování etiky výzkumu.

³ Funkční zařazení sociální pracovnice používám dále jako pseudonym.

⁴ Metodě etnografické procházky se blíže věnuji v části Metody a reflexe výzkumu.

v konkrétním čase, na konkrétním místě a s konkrétními lidmi. Zkrátka si utvořit rámeček různých i podobných nahlížení na realitu.

Ačkoliv je má práce podepřena literaturou a v praxi jsem se držela některých otázek jako styčných bodů, snažila jsem se jít do terénu s otevřenou myslí, bez předem daných předpokladů a nechala se vézt výzkumem. Jako mladý člověk s určitou představou o domově jsem tak musela využít nemalého nadhledu a velké dávky empatie, abych se mohla s prostředím ztotožnit a zároveň se jím nenechat unést a nevtahovat tak své zkrácené pohledy na skutečnost do výzkumu. Témata a jejich spojení mi však přišla velmi zajímavá a aktuální, proto jsem se rozhodla výzkumu zhostit.

2. TEORETICKÉ UKOTVENÍ

2.1. Utváření domova v zařízení institucionální péče

V důsledku globálního stárnutí populace jsou zařízení sociální péče čím dál více potřebná. „Do roku 2050 se počet dospělých, kteří dovršili šedesátého roku, téměř zdvojnásobí a u evropských a severoamerických zemí naroste poměr seniorů o 30%“⁵ (World Health Organization, 2015). Většina seniorů si přeje zůstat ve svých původních domovech, pokud je to možné, tedy pokud je péče blízkých nebo péče docházející sociální služby dostačující (Hämel, 2016). Pokud jim však nedostatky ve fyzické a kognitivní způsobilosti, či jiné okolnosti znemožňují samostatnost, jsou často nuceni k přestěhování do zařízení institucionální péče, kde je pomoc na blízku (Roy et al., 2018).

Lidé mají ovšem mnoho vzpomínek na své předešlé bydlení, jehož se mnohdy nechtějí vzdát (Hillcoat-Nallétamby - Ogg, 2014). Z toho důvodu se také stalo ageing in place⁶ východiskem, kterého se snaží společnost dosáhnout, a tím poskytnout služby seniorům především v prostředí původního domova (tamtéž). Faktorů pro „dobrý život“ ve stáří je však mnoho. Estetický vzhled prostředí, dostupnost služeb v lokalitě, kvalita zdraví, sousedské a rodinné vztahy či pocit bezpečí. Autoři tak argumentují, že záleží na konkrétních potřebách lidí, osobních pocitech a motivech pro to, zda zůstat, či se přestěhovat do prostředí instituce (Hillcoat-Nallétamby - Ogg, 2014).

Standard kvality sociálních služeb, daný státem České republiky, tvrdí, že „cílem sociálních služeb je umožnit lidem v nepříznivé sociální situaci využívat místní instituce, které poskytují služby veřejnosti i přirozené vztahové sítě, zůstat součástí přirozeného místního společenství, žít běžným způsobem. Poskytované sociální služby zachovávají a rozvíjejí důstojný život těch, kteří je využívají, jsou bezpečné a odborné“ (Čermáková, Johnová, 2002, s.7). Ve standardu jsou dále stanoveny základní požadavky na sociální službu. Zařízení má povinnost formulovat a zveřejnit základní prohlášení, poskytovat služby v souladu s metodikou, s respektem k individuálním potřebám a volbám uživatelů. „/.../ naplňování standardů je základem pro zajištění souladu služeb s požadavky, které na služby

---

⁵ Všechny překlady anglických textů jsou moje.

⁶ Anglický výraz pro stárnutí v prostředí domova.

klade Evropský sociální model, jehož podstatou je sociální začlenění a ochrana lidí před sociálním vyloučením“ (tamtéž).

Stát tedy podle právoplatných dokumentů deklaruje důstojný život a ochranu před sociálním vyloučením pro každého z uživatelů sociálních služeb. Zároveň však koncentruje určitou skupinu lidí na konkrétním místě, které má svá pravidla a omezení. Zde vyvstává otázka spojitosti zařízení Plachetnice s teorií totální instituce.

V Goffmanově (1961) totální instituci je typické, že na rozdíl od běžného života zde vše probíhá na jednom místě. Lidé tak sdílí společné prostory a fakt odloučení od širší společnosti po zpravidla delší časový úsek. Jejich denní náplň se odvíjí od institučního řádu, všichni musí dodržovat stejná pravidla a se všemi je zacházeno stejně. Důležitým aspektem totální instituce je nerovnoměrné rozložení moci mezi jedinci a personálem, což má podíl na tvorbě a zachování identity jedince. S totální institucí se také pojí omezení osobního vlastnictví a soukromí (Goffman, 1961).

Paradox domova se vyznačuje tím, že pro uživatele zařízení péče má být prostředí domovem, pro personál je však pracovním místem (Artner, 2018 podle Martin, 2002). Vnímání reality lidí ve stejném prostředí se tedy může lišit, což může být důvodem střetů a nepochopení. „Jsou to formálně spravované organizace s rozpočty, placeným personálem, odbory, strukturovanou dobou stravování, koupelovými rutinami, pravidly příchoodu a odchodu, užití kuchyně i léků“ (Martin, 2002, s. 867). „Jsou to institucionalizované soukromé místnosti /.../“ (Artner, 2018, s.10). Personál má své zavedené postupy a pomůcky, o kterých se nevyjednává (např. postup mytí), což je ve výsledku znát i na materiální stránce pokojů (Artner, 2018).

Dle Goffmana (1963) jsou pravidla běžná ve všech sociálních skupinách, exkluzivní je však pravidlo, vyžadující po zúčastněných aby „zapadli“, neboť „co je vhodné v jedné situaci, nemusí být vhodné v jiné“ (Goffman, 1963, s. 12). Pokud se jednotlivci nacházejí v sociální situaci v přítomnosti druhých, kdy musí přizpůsobit své jednání okolnostem, jedná se o tzv. situační determinismus, speciálním pravidlům pak Goffman (1963) říká situační dekorum. „/.../ chování jedince v určité situaci se odvíjí od sociálních hodnot a norem, v souladu s jeho zapojením do situace“ (Goffman, 1963, s.193). Jedinec uzpůsobuje své jednání s jednotlivci i ve skupině, což „reprezentuje jakousi oddanost vůči skupině, druhu příslušnosti“ (Goffman, 1963, s.244). Goffman (1961) mimo jiné poukazuje na to, že fyzické aspekty zařízení mohou utvářet rámec toho, jak jedinci uvažují sami o sobě.

Na tuto myšlenku navazuje také Nedbálková (2006), která při studiu ženských věznic zaznamenala změnu v identitě u vězenkyň, a to v důsledku nutnosti rychlého podřízení se novým pravidlům, vytržení z běžného života, zásahu do možnosti soukromého vlastnictví a zajisté také do svobodného pohybu a jednání. Odkazuje na Goffmana (1961), když říká, že „významným rysem totální instituce je její tzv. všeobkličující, všezahrnující charakter“ (Nedbálková, 2006, s.19).

V posledních letech se nicméně podle Hämel (2016) přístup v zařízeních péče proměnil. Klienti pečovatelské služby již nejsou nahlíženi pouze jako pacienti, „totálně“ závislí a podřízení instituci (Goffmann, 1961), ale jako vážení občané s možností a právem individuálních služeb péče, které si mohou sami zvolit (Hämel, 2016). Instituce se tak snaží seniory co nejvíce přiblížit běžnému životu, v důsledku čehož jsou také stále větší nároky na změnu sociálního prostředí zařízení péče a zapojení seniorů do veřejného života, v podobě partnerství se školami, kulturními událostmi apod. Taktéž je kladen důraz na „domáckost“ a přiblížení se domovu v co největší možné míře (Hämel, 2016).

V kompetenci státní kontroly je dbát na dodržování standardů kvality sociálních služeb a ochrana před dominancí profitujících zájmů trhu (Hämel, 2016). Celospolečenská orientace na svobodu a občanská práva tak zapříčinila posun v oblasti dlouhodobé péče. „Profesionální týmy, které pomáhají seniorům s rozhodováním o přestěhování, se většinou skládají ze sociálních pracovníků (odborní terapeuti, sestry, zdravotní sestry, fyzioterapeuti), jejichž úkolem je zaměřením na to, aby jedinec získal adekvátní péči“ (Roy, et al., 2018, s.23). Dále je kladen důraz na nutnost pomoci při adaptaci ze strany profesionálních pracovníků, aby se postupně u seniorů mohl navodit pocit domova (což také vyžaduje hledání způsobů přizpůsobení zařízení samotného a celostní přístup vůči konkrétním potřebám jednotlivců) (Roy, et al., 2018).

Samotný přesun do zařízení péče se pojí s individuálními zážitky. Personál hraje klíčovou roli nejen v plánování stěhování, ale následně i v každodenních praktikách, přičemž rozhodování je nutné nechat v co největší míře na klientech, pro zachování alespoň částečné autonomie (O' Neill, et al., 2020). Stěhování může být pro seniory mnohdy emocionální událostí, sociální faktory tak mohou ovlivnit proces přisvojování. Míra kontroly je proto považována za důležitý faktor jejich zkušenosti se stěhováním. Pokud se lidé nemohli rozhodovat, či se rozhodnutí vůbec nezúčastnili, často to vedlo k negativnímu přijetí nové zkušenosti (O'Neill, et al., 2020).

S přesunem lidí do zařízení je též nutné zajištění komplexních zdravotních a sociálních potřeb lidí, u pečovatelských systémů však stále převládá důraz na medicínské hledisko (Kuluski, et al., 2017 podle O'Neill, et al., 2020). Jedinci se v tomto případě musí přizpůsobit tomu, co služby nabízejí, což je také jednou z příčin neschopnosti vytvoření nového domova a negativního přístupu ze strany seniorů, což v důsledku způsobuje ztrátu moci a identity člověka v závislosti na systému instituce (O'Neill, et al., 2020).

Vědění by však mělo vycházet od seniorů samých a pojit tělesné a socio-kulturní znaky dohromady (Kontos, 1998). Ageismus⁷, který v těchto prostředích vzniká, se nevyhnutelně pojí se závislostí na druhých a neschopností rozhodování sama za sebe (Swift, et al., 2017, podle O'Neill et al., 2020). Fenomén stáří není přirozený ani daný, odvíjí se od interakce mezi biologickými změnami, sociálním prostředím, poznáním a identitou. Zachová-li se autonomie jedinců, je možné dosáhnout návaznosti mezi předešlými a následnými rolemi a prostoru pro lepší adaptaci (O'Neill, et al., 2020).

V některých částech světa ještě v dnešní době není institucionální péče zvykem, služby péče jsou však stále více vyhledávány. „Široká veřejnost na Taiwanu ještě donedávna mnohdy považovala umístění seniorů do institucí péče za známky chudoby, nemoci nebo opuštění“ (Chuang, Kuo, Chiu, 2022,s.2). Vliv na adaptaci mají kulturní hodnoty a sociální zázemí. Pokud mají lidé silné spojení s místem, bude také místem vzniku pozitivních zážitků. Pocit přináležení vychází ze spokojenosti se službami a každodenním spojením s místem a s lidmi (Chuang, Kuo, Chiu, 2022).

2.2. Domov a materialita

Podle Vyhlášky č. 501/ 2006 Sb. o obecných požadavcích na využívání území, „každá domácnost musí umožňovat klientům služby uspokojování základních lidských potřeb na stejném principu, jako v běžné domácnosti. Domácností chráněného bydlení je byt, nejméně jednopokojový s kuchyní nebo kuchyňským koutem (minikuchyní) a vlastní koupelnou (sprcha nebo vana), záchod je buď samostatný, nebo může být v koupelně. /.../ Minimálním standardem je tedy jednopokojový byt s koupelnou a nejméně kuchyňským koutem. Velikost těchto prostor musí být uzpůsobena individuálním potřebám klientů a odpovídat zákonným

---

⁷ Z anglického výrazu. „ageism“, tedy proces stereotypizace lidí na základě jejich věku.

i podzákoným předpisům ČR. Domácnost odráží individualitu svých klientů, a to i s ohledem na ostatní členy domácnosti, obytné prostory mají osobní charakter. Vybavení odpovídá potřebám klienta a je vybíráno s ohledem na jeho přání a možnosti. Vybavení pro podporu soběstačnosti vychází z potřeb klientů. Kontrola klienta nad vlastním teritoriem: Klienti mají možnost zamykat si skříňky nebo zásuvky pro své soukromé věci.“

„Zařízení sociálních služeb pro trvalé či přechodné pobyty /.../ je charakterizováno především tím, že uživatelé tohoto zařízení jsou zde ubytováni po různě dlouhou dobu a zařízení se tak stává buď trvale, nebo přechodně jejich domovem. Termínu domov je zde použito pro lepší ilustraci a představu o situaci uživatele přicházejícího do tohoto zařízení, přestože si plně uvědomujeme, že uživatel zařízení za svůj domov nemusí vůbec považovat a domov nelze žádným zařízením nahradit. Faktem však zůstává, že v okamžiku přijetí uživatele do zařízení tohoto typu, začíná využívat prostory zařízení, které zde definujeme jako prostory soukromé a společné“ (Čermáková- Johnová, 2002, s.89).

„Uživatel by měl mít možnost zařídit si svůj soukromý prostor dle svého uvážení tak, aby se v něm cítil dobře (např. mít možnost vzít si do zařízení s sebou předměty, které jsou mu blízké– obrazy, květiny, oblíbené křeslo, skříňku, hrnek, přehoz na lůžko, lampu atd., v rámci svého soukromého prostoru si přesunout nábytek tak, aby rozmístění vyhovovalo jeho potřebám atd.). Každý soukromý prostor by měl vyjadřovat individualitu uživatele, nikoli uniformitu celého zařízení, tj. např. stejné neosobní vybavení všech pokojů, stejné kartáčky na zuby, stejné ručníky apod.“ (Čermáková- Johnová, 2002, s.89-90).

„Společné prostory, které jsou „zabydlené“, to znamená, že na chodbách jsou např. obrazy, fotografie, popř. výrobky, již samotných uživatelů či autorů, kteří je oslovují a jejichž díla se jim líbí, živé květiny, v jídelně ubrusy, na stolcích noviny, časopisy, nábytek je vhodně volen k okolnímu prostoru, různé barevné odlišnosti atd. přispívají k příjemnému prostředí pro uživatele, které významně ovlivňuje celkovou náladu v zařízení a rovněž odstraňuje jednotvárnost, strohost, neútlunost a nepodnětnost prostředí. Je rovněž zapotřebí, aby prostředí, v němž jsou poskytovány sociální služby, odpovídalo svou úrovní cílové skupině uživatelů“ (tamtéž).

Dům i domov mohou existovat nezávisle na sobě. Samani a Lenhard (2019) je však propojují (na domu se projevuje domov např. dekoracemi). „Domy říkají příběhy různorodých osobních životů a vztahů“ (Samani - Lenhard, 2019, s.5). Autoři v textu odkazují na Carsten (2003, s.55) dle níž jsou domy „rituálními centry“, neboť skrze prožitky, které jsou vepsány

do zdí domu se formují příbuzenské vztahy, „dělá se domov“. Domy i domovy mají funkci socializace jedinců i rodin. Pro mnohé lidi je pro navození pocitu domova důležitá každodenní rutina a zaběhlé návyky (Samani- Lenhard, 2019). Miller ukazuje, že lidé mohou zdobit a přestavovat své byty dle svých pozic na sociálním žebříčku, čímž také vyjadřují svou identitu a pocit přináležení k určité skupině lidí. Autor se tak zaměřil ve výzkumech na konkrétní předměty a praktiky lidí, neboť domov není vyjádřen pouze skrze sociální významy, ale individualitu lidských prožitků (1998, 2001, 2010).

Mallet (2014) i Gibas (2017) upozorňují na to, že dle některých autorů existuje představa domova jako soukromého, stabilního, vždy pozitivního a bezpečného útočiště, odděleného od veřejného prostoru, který je spojován s prostředím práce. Gibas (2017) kritizuje toto hledisko jako idealistické a konzervativní, ale také etnocentrické, neboť vyřazuje všechny, kteří si domov s místem bezpečí nespojují a ani nemohou (dále také Mallet 2014, Wright, 1993). Pocity soukromí, bezpečí a pohodlí lze najít i mimo prostory domu, domov tak svým vztahem s lidmi dům překračuje (Wright, 1993, Douglas, 1991). Ti, kterým je bezpečí v pohodlí domova upíráno (pokud např. nezapadají do konvenčních představ o genderu či sexualitě, jsou oběťmi domácího násilí, nebo v případech chudoby, vyhnanství, migrace, bezdomovectví apod.), mohou být z prostředí jistoty vyřazeni (Wardhaugh, 1999 podle Mallet, 2014). Toto nepřijetí se může promítat do materiální kultury domova (Mallet, 2014). K narušení procesu přisvojování a tvoření domova může dojít také např. při vloupání či stěhování (Gibas, 2017). Dle autora má proces přisvojování a rozvoj osobní identity taktéž vliv na well-being⁸ člověka.

Domov tedy nemusí být konkrétní dům nebo význam, ale může odkazovat na celé město či stát, kde má jedinec mnoho vazeb, místo odkud pochází i kam směřuje (Mallet, 2014, Douglas, 1991). Může být v představách nebo ve vzpomínkách. V současnosti je tak fenomenologický přístup upozaděn, neboť domov je nahlížen jako „zásobárna komplexních, vzájemně propojených a občas rozporuplných sociokulturních představ o mezilidských vztazích, zejména v rámci rodiny, a vztazích lidí s místy, prostory a věcmi“ (Mallet, 2004, s. 84). „Idealita a význam místa musí být konstruovány a vyjednávány“ (Mallet, 2014, s. 70).

Podle Appaduraie (1986) mají věci, stejně jako lidé, svůj sociální život, přičemž jejich hodnotu určují lidé podle toho, v jaké fázi „života“ se jejich věci zrovna nacházejí. Lidské

---

⁸ Anglický výraz pro pohodu.

touhy a požadavky vedou k interakci a „obětování“, což utváří ekonomickou hodnotu věcí v různých situacích.

Věci ve fázi směny nazývá stejně jako Kopytoff komoditami. V této fázi věci postrádají aspekt sociálních vztahů a taktéž svoji jedinečnost (Kopytoff, 1986). „Významy věcí jsou předepsány v jejich formách, užití a trajektoriích. Pouze analýzou těchto trajektorií můžeme interpretovat lidské transakce a kalkulace, jež věci ožívují“ (Appadurai, 1986, s.5).

Lidé tedy podle Appaduraie (1986) udávají věcem jejich význam, sociální a lidský kontext však nastává pouze tehdy, pokud je věc tzv. „v pohybu“, tedy když se její status mění. Navazuje tak na Kopytffa (1986), který též poukazuje na to, že lidé přisuzují věcem významy na základě svých motivací a vzájemné mezilidské vztahové směny. Věci mají svoji historii, původní hodnotu. Jejich význam se v průběhu času mění v to, co je pro nás v daný okamžik příhodné. Jsou námi subjektivně určené v kontextu konkrétní situace. Kopytoff (1986, s.89) vysvětluje, že život lidí a jeho „drama“ závisí na přiděleném statusu a sociálních identitách (kterých je mnoho a vzájemně si občas protiřečí), stejně jako na konfliktech s aktéry, kteří mají své role v jasně strukturovaném systému. Pokud do něho jedinec nezapadne, je osamocen. Stejně jako lidský život i život věcí v rozmanitých společnostech obsahuje mnoho příběhů, jejichž významy jsou v pohybu.

Buchli (2002) klade důraz na materiální kulturu jako kulturní proces. Podle něj „materialita v žádném případě není danou, nezpochybnitelnou empirickou realitou, je sociálním produktem“ (Buchli, 2002, s.15).

Tilly (2002) chápe přemýšlení lidí skrze metaforu, která se promítá do věcí. „Věci nejsou protikladem lidí, vycházejí z nich samých“ (s.27).

Podle Olsena (2010) mají věci své neverbální kvality. Jsou nám užitečné, ale „nemluví“ k nám jasně, protože si jejich význam někdy uvědomíme až když o ně přijdeme (např. je ztratíme). Nejde tedy o to, jakou kvalitu věci reprezentují, ale k čemu jsou užitečné konkrétním lidem.

Rowlands (2002) navazuje tím, že skrze předměty, které nás obklopují můžeme vnímat vlastní identitu a spojitost s kulturou. Bender (2002) pak hovoří o socio-politických vazbách na prostředí, ve kterých se lidé nacházejí, utvářejí je a vyjednávají. Kopytoff (1986) a Appadurai (1986) dávají věci do pohybu a činí je životaschopnými, Bender (2002) tuto

myšlenku aplikuje na prostředí. Svými činy tak lidé zanechávají znamení, že se dříve nacházeli na nějakém místě (Bender, 1998 podle Bender, 2002).

Gell (2002) vykládá konzumní zboží jako přitažlivé a symbolické. „Konzum je fáze cyklu, kdy se zboží začne vázat k osobním významům a přestane být neutrálním zbožím, které by kdokoliv mohl vlastnit a stane se tak atributem konkrétní individuální osobnosti, znakem identity, označující konkrétní mezilidské vztahy a závazky“ (Gell, 1986,s.113). Miller (2001) v eseji „*Possessions*“⁹ předkládá, že domovy mohou „ovládat“ své obyvatele, naráží tak na prostředky a motivace konzumu, kterými se zabývá také ve svých dřívějších studiích.

Věci mají tedy materiální i významovou rovinu. Kromě vlastností, které jim byly určeny, mají také vlastnost přesahu do sociální sféry lidí, jsou tak „ztělesněním individuálních prožitků a postojů /.../ umožňují nám nahlížet za jejich fyzickou stránku a brát v potaz hybridní (a neustále vyjednávané) vztahy mezi předměty a lidmi“ (Attfield, 2000 podle Saunders, 2002, s.176). Pokud bychom uvažovali, že sociální život lidí je dán vztahem k předmětům, které je reprezentují, předměty by se staly metaforou pro lidi samé a mohli bychom je skrze ně poznat (Hoskins, 1998 podle Saunders, 2002). Předměty by pak utvářely lidi stejně, jako lidé utvářejí předměty (Miller, 1998).

Materiální stránku může mít i domov, ale také společenskou, podloženou institucemi a normami. Důležitost domova však tkví ve spojení s identitou člověka (Pauknerová 2014). Autorka ukazuje skrze symetrický přístup (epistemologický a etický) na provázanost mezi místy, lidmi a věcmi v rámci konceptu domova. Přístup spočívá v tom, že lidští a mimolidské aktéři nejsou v podřízeném a nadřazeném postavení, ale je s nimi zacházeno „na základě sítí, vzorců jednání, které jsou při výzkumu rozkrývány“ (Pauknerová, 2014, s.442).

Dle Pauknerové (2014) materiální kultura zkoumá nejen funkci předmětů, ale i způsob, jakým předměty reflektují preference a praktiky jejich uživatelů a jaký mají vliv na vývoj jejich identity a domova. Dualita člověka a věci pak mizí stejně, jako když se au-pair snaží vyjádřit svou identitu a pocit přináležení skrze způsob, jakým si zařizují pokoje mimo prostředí původního domova (Búriková - Miller, 2010). Miller (2009) tak vidí dům jako místo, jímž lidé vyjadřují svou „vlastní“ kulturu v rámci vymezeného prostoru.

Dle Pauknerové (2014) se domov může utvářet v rámci instituce nejen jednáním všech zúčastněných, způsobem života a uvažováním o domově, ale také možnostmi, které prostředí

---

⁹ Z anglického jazyka „possess“, tedy vlastnit, ovládat, posednout.

skýtá a předměty, které je možné vzít si s sebou. Věci a lidé zde na sebe vzájemně působí. Utváření domova je proto rozmanité, dochází k vyjednávání mezi jednotlivci, materialitou a konvenčním prostředím instituce.

2.3. Výzkumné otázky

Pro pochopení funkce Plachetnice jako institucionálního zařízení v propojení s aktéry a materialitou se zaměřuji na důvody uživatelů služby ke stěhování (Hillcoat-Nallétamby-Ogg, 2014, Hämel, 2016, Roy, et al, 2018). Při výzkumu se dále věnuji tomu, zda se do prostředí Plachetnice a jednotlivých bytů promítá totalita instituce (Goffmann, 1961, Nedbálková, 2006) nebo instituční ráz (Artner, 2018, Martin, 2002), a to skrze pozorování a rozhovory s personálem i uživateli péče. Zajímají mě proto vnitřní pravidla Plachetnice, která je nutné zohledňovat (Goffmann, 1963), stejně jako způsoby vyjednávání utváření domova mezi personálem a uživateli péče. Poté přistupuji k tématu materiální kultury a následně sleduji, jakým způsobem se materialita vepisuje do celého zařízení (Vyhláška č. 501/2006). Pokouším se tak proniknout do příběhů lidí o zabydlování a každodennosti, abych pochopila příběh materiálního prostředí (Samani-Lenhard, 2019) jako pohyblivého procesu (Bender, 2002, Buchli, 2002). Zde je třeba zohlednit perspektivu sociálního života věcí (Appadurai, 1986, Kopytoff, 1986), jejichž proměnlivé významy mohou mít vliv na vnímání a vyjednávání domova v prostředí Plachetnice a jejich vztahování se k lidem i místu (Hoskins, 1998, Attfield, 2000, Saunders 2001, Miller, 1998,2001, 2009, Búriková – Miller 2010). Ve výzkumu vážím působení lidských i nelidských aktérů stejnou měrou a vycházím z kontextu jejich propojení (Pauknerová, 2014). Při užití výzkumné strategie se zaměřuji na konkrétní předměty a jejich význam. Mé otázky tak vedou k tomu, jaké věci si obyvatelé Plachetnice mohli vzít s sebou, co již bylo na místě a co z hmotných věcí je pro ně významné, či přímo symbolické (Gell, 1986, Carsten, 2003). Hledám tak nejen očividné, ale také skryté významy věcí (Tilley, 2002, Olsen, 2010, Rowlands, 2002) a pokouším se nejen odhalit praktiky a uvažování, ale také interpretovat důvody identifikace jedinců s daným jednáním (Búriková- Miller, 2010, Pauknerová, 2014). Ke konceptu domova pak přistupuji kriticky a komplexně (Mallet, 2014, Gibas, 2017) jako k pojmu, který přesahuje vymezení místa (Douglas, 1991, Wright 1993, Wardhaugh, 1999) a zaměřuji se na vnímání domova jako subjektivního nazírání na realitu.

Mé výzkumné otázky jsou následující:

Jakým způsobem se instituce podílí na utváření domova v prostředí Plachetnice?

Jak se instituce promítá do materiality zkoumaného prostředí?

Jakým způsobem je domov utvářen, zakoušen a vyjednáván aktéry výzkumu?

Jaký význam má materiální kultura v procesu tvoření domova?

3. METODY A REFLEXE VÝZKUMU

3.1. Strategie výzkumu

Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní přístup, který se vyznačuje zkoumáním rozmanitosti reality a snahou o porozumění jednání aktérů v určitém sociálním prostředí a kontextu (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová, 2019). Jedním z výzkumných designů, příznačných pro sociokulturní antropologii, je etnografie, charakteristická intenzivním pobytem v terénu, s využitím techniky zúčastněného pozorování (tamtéž).

Já jsem si jako terén vybrala zařízení Plachetnice, blíže jsem se ale zaměřila na zkoumání jednotlivých bytů a využila tak etnografické procházky¹⁰ jako výzkumné strategie i techniky vedení rozhovorů. Etnografickou procházku předkládá Kusenbach (2003) jako metodu, jež pomáhá odhalit významy místa v každodenní zkušenosti lidí.

Relph (1976 podle Kusenbach, 2003) vysvětluje, že při pohybu si utváříme tzv. percepční prostor, tedy nahlížení na prostředí, protože pohyblivost jedinců důležitá při popisování významů. Za pomoci nástrojů pozorování a rozhovorů pak může výzkumník komplexněji pochopit lidské vnímání i jednání.

Dle Kusenbach (2003) nelze vycházet z předem určených předpokladů, spojuje proto fenomenologii s etnografií a snaží se proniknout do faktorů vnímání¹¹, prostorových praktik, životních příběhů, sociální architektury¹² a sociální sféry¹³ dotazovaných, spojit je a „získat aspekty lidských prožitků, které by nám jinak jako výzkumníkům zůstaly schované.“ (Kusenbach, 2003, s. 478).

Metodu etnografické procházky jsem využila při rozhovorech s aktéry, během nichž jsme probírali jak jejich příběhy o stěhování, tak každodennost. Následně jsme procházeli bytem a povídali si o konkrétních předmětech, které se v bytech nacházely a jejich významu. Ve většině případů jsem si mohla prostředí fotografovat a dělat si poznámky. Pokud procházení nebylo možné z důvodu omezení pohyblivosti některých aktérů, tak jsem se procházky

---

¹⁰ Někdy také metoda go- along nebo „walking“ interview.

¹¹ Kusenbach (2003, s. 466-469) jim říká prvky relevance, tedy vhled, který druzí nemají (Př.: „vypadá to jako džungle“ = nelíbí se mi to).

¹² Kusenbach (2003, s.474-475) vysvětluje pojem sociální architektury jako prolínání vztahů jedinců ve společné oblasti (např. vzhled prostředí může upomínat na sociální status, což může vést k porovnávání).

¹³ Uvědomujeme si, že se nacházíme v určité sociální sféře např. tehdy, když pozdravíme někoho (souseda ve společném domě), kdo do té sféry také patří (Kusenbach, 2003, s.474-475).

zhostila sama, pozorovala předměty a ptala se mých informátorů, jaký k nim mají vztah nebo jaký se k nim váže příběh. Praktikovala jsem tak pozorování i rozhovor současně. Nikdy nebylo zřejmé, jakým způsobem budou předměty interpretovány, či jak moc mohou být pro mé informátory významné, na ty důležité ovšem častokrát sami upozorňovali.

Techniku rozhovorů jsem si vybrala proto, abych porozuměla způsobu, jakým moji informátoři reflektují svoji realitu. Než jsem se však vydala do terénu, bylo třeba si připravit rámec vedení rozhovorů. Tehdy jsem nevěděla, jakým způsobem mám hovor navázat, aby si se mnou dotazování vůbec povídat chtěli.

V mém úmyslu rozhodně nebylo někoho urazit již při první otázce, obrátila jsem se proto na Kauffmanna (2010) a jeho „chápací rozhovor“. Autor klade důraz na možnost volby v utváření postupů, na rozdíl od držení se strogých pravidel. Postupy však nejsou nahodilé, je nutné držet se výchozích konceptů a propojovat je s činností v terénu. Přístup chápacího rozhovoru tak zakládá na přesvědčení, že lidé jsou aktivními tvůrci sociální, které je třeba pochopit prostřednictvím jejich hodnotového nahlížení. Kauffman (2010) vysvětluje, že forma chápacího rozhovoru spočívá „v neustálém pohybu mezi porozuměním, pozorným nasloucháním a udržováním odstupů, ve spojení s kritickou analýzou“ (s.28).

Seznam otázek výzkumníka tak musí být flexibilní, neboť cílem je umění rozhovořit informátory o daném tématu, ne chabé zodpovězení otázky. Zároveň je třeba mít připravené záchytné body, kdyby se konverzace začala ubírat jiným směrem. Otázky by pak měly být naučené a mít návaznost, neboť otevřenost dotazovaných se odvíjí od důvěry a vhodně kladených otázek. Pokud by byl rozhovor jednotvárný a otázky čtené, odpovědi by mohly být stejně stručné (Kauffmann, 2010).

Rozhovory jsem vedla na základě guide listu, který fungoval spíše jako moje opora, neboť hovor bylo nutné přizpůsobovat situaci. V praxi to většinou znamenalo vysvětlení otázky a udání prostoru pro rozmanitou odpověď. Někdy nastaly momenty, kdy se rozhovor začal ubírat různými směry, což bylo mnohdy přínosné, alespoň částečná strukturace byla ovšem nezbytná.

Z počátku byli moji informátoři většinou ostýchavější, neboť nevěděli, co je čeká. Proto jsem se snažila navodit přirozenou atmosféru „pouhého popovídání“, aby rozhovor neměl přízvuk formality, a pro mě tak bylo jednodušší získat si jejich důvěru. U chápacího rozhovoru se projevují lidskost a emoce, což ovšem může být vyčerpávající (Kauffmann, 2010). Musela jsem proto často balancovat mezi tím, jak prohloubit rozhovor, ale nenechat

se jím unést. Být taktní a sympatizující, ale zachovat si rozvahu, a při tom se snažit odhalit „hlavní kategorie v systému myšlení a jednání“ (Kauffmann, 2010, s.60).

Také bylo důležité se oprostít od vlastního stylu uvažování a mluvy, abychom si mohli vzájemně rozumět, zároveň jsem však musela zůstat sama sebou a být reflexivní (Kauffmann, 2010). Neosobnost a rezervovanost by mě daleko nedostaly a získala bych si pozici strohého úředníka. Snažila jsem se tedy být otevřená všemu, hovor aktivně vézt a vyvarovat se otázkám, kvůli nimž by se informátor nemohl vyjádřit nezaujatě (tamtéž).

Musela jsem brát v potaz rovněž okolní vlivy, které by mohly způsobit hovor narušit nebo změnit (např. telefonát nebo přítomnost jiné osoby). V těchto chvílích přišlo na řadu poznámkování, které mi umožnilo zachycení významů s mým vysvětlením, jež by bylo snadné přehlédnout nebo zapomenout.

Ve většině případů mi též bylo umožněno nahrávání, tudíž jsem si mohla vše přepsat později. Jednou to však mé informátorce nebylo příjemné, a tak jsem se musela spokojit s psaním a nemohla jí věnovat plnou pozornost. V tu chvíli jsem si všimla toho, že časté upírání zraku do sešitu narušovalo neformálnost atmosféry, čímž bylo také těžší získat si důvěru paní, jež měla od začátku výzkumu pochybnosti. Z ohleduplnosti jsem v tomto případě možnost fotografování sama vyloučila.

Otázky, které jsem si pro rozhovory připravila, vycházely z mojí četby. Ne všechny ovšem bylo možné použít a ani by nemělo význam na nich lpět. Prioritou pro mě od začátku bylo utvoření přátelského prostředí a zachování respektu ve vzájemné volbě ke spolupráci mezi mnou, jako výzkumníkem a mým informátorem. Taktnost a zvážení situace přináší ovoce a pro výzkumníka je ovládání těchto aspektů výzkumu zásadní pro eticky udržitelný a kvalitně zpracovaný výzkum. V procesu výzkumu jsem také zjistila, že ne všech mnou navržených otázek bylo v některých situacích zapotřebí. Mé otázky tedy fungovaly spíše jako majáky, o které jsem se mohla opírat ve chvílích, kdy se výzkum začal ubírat bludnou cestou.

Tvorba vzorku v etnografickém výzkumu je úzce spjata s výběrem terénu, který může mít různorodou povahu (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová, 2019). Pro svůj výzkum jsem si vybrala terén mnou vybraného¹⁴ domu s byty zvláštního určení, který pracovně nazývám Plachetnice. Výzkumný vzorek tak vznikl až v terénu, byl velmi různorodý a mohla jsem

---

¹⁴ Argumentaci volby terénu uvádím níže.

zkoumat v podstatě to, „co dům dal“. Mezi mé informátory patří místní paní Sociální pracovnice, jež byla zároveň mým průvodcem po zařízení i prostředníkem mezi mnou a uživateli Plachetnice a samotní uživatelé, jejichž účast na výzkumu se odvíjela od toho, zda měli zájem na účasti, byli výzkumu schopni po zdravotní stránce, a taktéž byli „informačně bohatí“ (Novotná, 2019, s. 296).

Vzhledem k účelu a tématu mé práce jsem zaujala stanovisko, že by uvedení bližších sociodemografických údajů mých informátorů nehrálo významnou roli. Odlišnosti v sociodemografických datech se nakonec ukázaly být význačné pouze v některých případech, které níže analyzuji a interpretuji, jindy však bylo vhodné zachovat jejich anonymitu. Při charakteristice vzorku jsem se tak omezila na některé zajímavé rysy jednotlivců, kterým se věnuji níže. Jména mých informátorů jsou smyšlená pro potřeby výzkumu s ohledem na etiku práce. Též jsem dospěla k závěru, že mezi názvy města a instituce, v rámci kterých výzkum provádím, je značná spojitost, jméno instituce jsem se tak rozhodla anonymizovat a jméno města ve své práci vůbec neuvádím (Novotná, Špaček, Šťovičková Jantulová, 2019).

3.2. Vstup do terénu, aktéři výzkumu

Výzkum v terénu započal v zimě po domluvě se zástupkyní vedoucí organizace, neboť v té době nebyl okresní vedoucí jmenován. Zprvu jsme se několikrát nemohly telefonicky zastihnout, ale nakonec jsme se domluvily na schůzce. Tehdy mi paní zástupkyně navrhovala, abych výzkum provedla v druhém ze zařízení, které má pod svým dočasným vedením, totiž v domově pro seniory.

Z hlediska legislativy¹⁵ je byt v domě s byty zvláštního určení nájemním bytem, ve kterém má nájemce stejná práva a povinnosti jako v každém jiném nájemním bytě. Pečovatelské služby, které se v domě taktéž nacházejí, si nájemci volí sami na základě svých potřeb. Domov pro seniory je však definován jako pobytové zařízení se zdravotní péčí a možností sociálních služeb 24 hodin denně.

V důsledku zaměření mého výzkumu mi proto přišlo příhodné zabývat se tím, jakým způsobem je domov zakoušen a nahlížen v prostorách, které jeho obyvatelé mohou nazývat

---

¹⁵ Dostupné např. z: <https://www.socialnisluzby-praha1.cz/> (v důsledku anonymizace dat odkazují na typově podobný dokument).

soukromými a v jaké míře je zde přítomen aspekt instituce. Nakonec jsme se tedy shodly s paní zástupkyní na Plachetnici, jako vhodném terénu pro můj výzkum.

Jedním z důvodů výběru terénu byl také fakt, že jsem již dříve měla možnost navštívit jednu z obyvatelk domu, se kterou jsem také později mohla vézt rozhovor v rámci výzkumu. Ačkoli jsem vstupovala do výzkumu s touto „výhodou“ známosti, byla jsem si vědoma nové pozice výzkumníka, který by se měl snažit o zachování jistého odstupu, aby jeho vhléd zůstal neovlivněný. V mém případě ovšem vztah s dotyčnou nebyl nijak blízký, pouze zprostředkovaný skrze třetí osobu, proto jsem zpočátku nebyla na pochybách, že by dřívější známost mohla výzkum ovlivnit. Nakonec jsem uznala, že známost výzkum přece jen z části ovlivnila, ovšem v pozitivním smyslu, neboť moje informátorka se zdála být otevřenější, než jiní informátoři, kteří mě viděli poprvé.

Samotný přístup na půdu instituce bylo třeba vyjednat, využila jsem tak doporučení ze školy od mé vedoucí práce. I když vše posléze proběhlo hladce, etické aspekty výzkumu bylo nutné brát na zřetel již od počátku. Tehdy jsem získala oficiální souhlas k výzkumu v prostředí Plachetnice, nicméně pouze ústní formou. Paní zástupkyně mě tehdy upozornila na to, že byty jsou soukromé jednotky, placené jejich nájemci, pročez není třeba zvláštního souhlasu ze strany instituce, jako spíše ze strany nájemců samotných. Zároveň jsem však byla odkázána na paní Sociální pracovníci s tím, že veškerá domluva má být od té chvíle směřována na ni, včetně domluvení termínů návštěv jednotlivých bytů. Instituce byla tedy přítomna ve výzkumu již od počátku.

Výběr informátorů se odvíjel od toho, které z nich paní Sociální pracovníce uznala za „vhodné“. Sama pak vybrala ty, kteří nemají žádný handicap, jenž by jim komunikaci znemožňoval, a kteří by byli ochotni se mnou mluvit, přičemž každého z nich paní Sociální pracovníce kontaktovala telefonicky. Výběr vzorku se tedy zúžil na sedm vybraných informátorů, ve věku od 72 do 92 let a jednoho člena personálu, paní Sociální pracovníci, jejíž věk jsem nezjistila. Původně mělo být informátorů z řad uživatelů služby devět, ale dva z nich si to posléze rozmysleli. Do výběru jsem z pozice výzkumníka nemohla nijak zasahovat, vše záviselo čistě na výběru ze strany paní Sociální pracovníce a volbě ze strany informátorů, v důsledku čehož se vzorek také velmi zúžil. Bylo mi jasné, že naléhání by mou práci nikam neposunulo. Bylo tedy nutné pracovat s tím, co mi bylo nabídnuto, neboť jsem si plně uvědomovala nevyzpytatelnost zkoumaného prostředí a nutnost maximálního přizpůsobení se nastalé situaci.

Mezi mé informátory z řad uživatelů patří paní Pospíšilová (72), se kterou jsem mohla vést rozhovor jako první. Paní Pospíšilová si zařízení Plachetnice zvolila z důvodu nedostatečnosti předchozí služby, jež pouze docházela do jejího předchozího bytu. V důsledku imobility nohou je upoutána na postel a pohybuje se za pomoci zvedacího zařízení a invalidního vozíku. Její byt je taky z důvodu jejího zdravotního omezení jediný bezbariérový, který jsem měla možnost navštívit. Paní Pospíšilová si ráda čte a luští křížovky. Je v častém kontaktu s rodinou a přáteli, kteří ji navštěvují a pomáhají v každodenním životě. U paní Pospíšilové jsem strávila nejvíce času, neboť si ráda povídá.

Pan Brázdil (71) je jako jediný z mých informátorů cizinec, pochází z Itálie. Vyznačuje se svou zcestovalostí a láskou k umění. Ve svém mládí procestoval s přáteli hodně zemí a přivezl si z cest mnoho suvenýrů. Dříve pracoval jako lektor autoškoly, kvůli svému zdravotnímu postižení nohou však pracovat přestal a vyhledal služby zařízení Plachetnice.

Byt paní Ducháčkové (84) je plný fotografií její rodiny, neboť je pro ni velmi důležitá. Paní Ducháčková trpí Alzheimerovou nemocí a proto často zapomíná, což byl také důvod jejího stěhování do Plachetnice. Paní Ducháčková dříve bydlela ve větším bytě, proto je jí v Plachetnici často smutno a je ráda, když ji navštěvují bližní

Ráda si povídá také paní Modrá (83), jež dříve pracovala jako masérka. Do Plachetnice ji přivedlo nejen zhoršené zdraví, ale také neštěstí ztráty vlastního syna a následné zhoršení vztahů v rodině. Paní Modrá často čte knihy a navštěvuje své přítelkyně, které také žijí v Plachetnici. Má velmi ráda psy a ve svém životě jich mnoho vychovala.

Paní Holoubková (85) má jako bývalá vrchní zdravotní sestra ráda svůj klid a s lidmi se již stýká minimálně. Je silně věřící člověk, proto mezi její časté aktivity patří modlení. Také má ráda čtení knih z období antiky a volání se svými blízkými. Paní Holoubková již v jiném domě s byty zvláštního určení byla dříve, v důsledku nedostačujících služeb se však po úraze přestěhovala do Plachetnice.

Pan Faltýnek (80) je založením sportovec. V mládí se zajímal o různé sporty a také byl rozhodčím v lyžování. Jeho profesí bylo rukavičkářství, na které se dal ve stopách svého otce a vypracoval se až na ředitele ústavu. Do Plachetnice se přestěhoval kvůli zhoršenému zdraví své ženy, v důsledku čehož již společně nezvládali každodenní práce v jejich rodinném domě. V Plachetnici tak bydlí se svou ženou, se kterou jsem neměla možnost hovořit.

Posledním z mých informátorů, kteří užívají služeb Plachetnice, je paní Koutná (92), jejíž důvěru jsem si musela získat, neboť mi zpočátku příliš nedůvěřovala. Paní Koutná se přestěhovala do Plachetnice v důsledku nutného prodeje domu kvůli nemožnosti jeho další údržby a na byt nový si dlouho nemohla zvyknout. Dříve ráda chodila na túry a věnovala se přátelům, ale v důsledku stáří a zhoršené mobility již příliš nevychází. Pokud ji nenavštěvuje zrovna rodina, tak se ráda dívá na televizi a čte si.

Při uvedení do bytů jsem každého z informátorů vždy nejdříve ujistila, že účast na výzkumu je zcela dobrovolná a je možné se jí zdržet či kdykoli od ní odstoupit. Dále následoval z mé strany dotaz na možnost nahrávání rozhovorů, jejichž účel je výhradně studijního charakteru a nebudou žádným jiným způsobem využity ani zveřejněny, s ohledem na etiku výzkumu. Toto ústní vyjednání „podmínek“ výzkumu bylo jakýmsi základním kamenem dalšího postupu, bez něhož nebylo možné pokračovat, neboť s většinou zúčastněných bylo nevhodné vyjednávat informovaný souhlas psanou formou, a to jak z důvodu imobility jedinců, tak pro vytvoření neformálnější a příjemnější atmosféry výzkumu.

Z pozice výzkumníka bylo vždy nutností připravit půdu pro zkoumání ve vlídném, až přátelském duchu, neboť od toho se také odvíjela další chuť a ochota ke „spolupráci“. Pro mě jako outsidera bylo navázání kontaktu těžší, než kdybych v zařízení pobývala delší dobu a měla možnost se s mými informátory blíže seznámit.

Ačkoli jsem přizpůsobovala formu rozhovorů situaci, tak jsem se ve většině případů držela podobných otázek, neboť ty se mi osvědčily jako „rozvoj-udržitelné“. Bylo ovšem nutné nahlédnout do životů jednotlivců a zapojit se do jejich životního příběhu, neboť strohé otázky znamenaly strohé odpovědi a nepochopení. Ve výsledku to pak často znamenalo delší „popovídání o životě“ a kratší zodpovídání otázek. Nicméně bez příběhu by to nešlo, neboť navození pocitu alespoň jistého typu důvěry bylo pro získání informací klíčové.

S pomocí diktafonu a terénního sešitu jsem se tak snažila ponořit do realit lidí s velmi odlišnými pohledy na domov, poslouchala jsem a dělala si poznámky, ve kterých jsem později hledala společné rysy i rozdíly a snažila se jim porozumět a interpretovat je.

4. TERÉN

4.1. Popis zařízení

Podle státního standardu je dům s byty zvláštního určení definován jako „samostatná jednotka pro poskytování sociálních služeb charakterizovaná adresou, skupinou uživatelů, pracovním týmem, souborem na sebe úzce navazujících služeb a prostorem pro poskytování služeb a/nebo oblastí působnosti“ (Čermáková, Johnová, 2002, s.7).

Služby jsou vždy dohodnuty předem v závislosti na osobních potřebách každého uživatele, přičemž informace jsou poskytovány takovým způsobem, aby jim dotyčný rozuměl a mohl se sám rozhodnout. Zařízení má svá pravidla a kritéria pro přijetí či odmítnutí zájemců (např. z důvodu nedostatečné kapacity místa či kompenzačních pomůcek). Osobní cíle se v průběhu adaptace mohou měnit a jsou tak adekvátně přehodnocovány. Cílem je vytvoření takových vztahů mezi uživatelem a zařízením, které „v co největší míře vyváží nerovné postavení poskytovatele a uživatele“ (Čermáková, Johnová, 2002, s.41). „Zařízení spolupracuje s institucemi, odborníky a dalšími lidmi, které uživatel stanoví ze svého okolí, a to tak, aby uživatel směřoval k dosažení svých osobních cílů“ (Čermáková, Johnová, 2002, s.65).

„Prostředí a vybavení zařízení /.../ odpovídají kapacitě, charakteru poskytované služby a potřebám a zájmům uživatelů“ (Čermáková, Johnová, 2002, s.87). Zařízení ubytovává uživatele přechodně či na trvalou dobu. Soukromé prostory tvoří pokoj, či byt, který si každý uživatel může zařídit dle svého uvážení a personál je povinen tyto prostory respektovat. Vybavení prostoru vždy odpovídá typu postižení uživatele (polohovací lůžko, bezbariérovost apod.) Mezi společné prostory patří jídelny, společenské místnosti, chodby, zahrady atd. (Čermáková, Johnová, 2022).

Byty v domech zvláštního určení jsou pak užívány na základě nájemní smlouvy, jež se odvíjí od občanského zákoníku. „Rozdíl mezi běžným bydlením a bydlením v domech s byty zvláštního určení je v tom, že soustředění bytů v jednom domě a na jednom místě usnadňuje poskytování sociálních služeb a také dává větší pocit jistoty a bezpečí nájemníkům se sníženou soběstačností při zachování jejich plné svobody a odpovědnosti.“¹⁶

---

¹⁶ Zde uvádím kontextuální zdroj, který slouží jako příklad, dostupný z <https://www.kv-mzss.cz/pecovatelska-sluzba/domy-s-pecovatelskou-sluzbou/>

Sociální zařízení Plachetnice se nachází v centru města, v blízkosti lesa, kousek od autobusové zastávky. Několik minut chůze od zastávky stojí obchod. Cesta k domu Plachetnice se pozvolna vine do kopce, na němž dům stojí. Do přízemí domu se lze dostat zvenku výtahem nebo po lávce z druhé strany. Tam se pak nachází recepce, kde je zvykem se pro přehled o návštěvách nahlásit. Poblíž recepce jsou umístěny dva automaty na jídlo a pití. Dále je v přízemí kancelář vedoucího, toalety, jídelna, knihovna, kantýna a modlitebna. Jídelna byla podle mých informátorů dříve v provozu, nyní se jídlo hromadně dováží přímo do bytů a jídelna by tak měla sloužit k socializačním akcím uživatelů Plachetnice. Občasně ze zde konají představení dobročinných skupin a dříve si do jídelny lidé chodili pouze „posedět a popovídat“, nebo si zahrát karty, neboť jiná společenská místnost v domě není. Její význam se však v čase proměnil (viz také níže). Do modlitebny pravidelně dochází farář, který je věřícím k dispozici. V přízemních prostorách se taktéž nacházejí schránky, kam dochází pošta. Z přízemí se lze dostat dvěma výtahy do všech pater, druhou možností je pak schodiště, které však uživatelé služby většinou nevyužívají. Prádelnu a služby s ní spojené, lze najít v suterénu a za příplatek je také využít. V prvním patře se kromě kanceláře správce (který mimo jiné dohlíží na průběh stěhování do bytů) a lékaře nachází také kancelář paní Sociální pracovnice spolu s místností pro pečovatelky. Zde mají svoji „základnu“ a pracovní a zdravotnické pomůcky. Pečovatelskou službu je zde možné využít 24 hodin denně, služby paní Sociální pracovnice jen do odpoledních hodin. Pečovatelská služba je zprostředkována většinou skrze paní Sociální pracovníci, jež je v hlavním kontaktu s uživateli péče. Na každém z pater je 18 bytových jednotek, přičemž jeden z pokojů je vždy 2+1, bezbariérový a zbylé jsou zejména garsoniéry, určené pro jednu osobu nebo 1+1, určené pro dvě osoby. Na 3. a 8. patře se nachází vždy jeden pokoj pro „odlehčovací službu“, jejímž cílem je možnost poskytnutí krátkodobého odpočinku osobám, které zajišťují péči pro své blízké v daném zařízení.

Ačkoliv jsem byla ze strany vedení i paní Sociální pracovnice několikrát upozorněna na to, že Plachetnice má charakter „normálních bytů“, prostředí společných prostor na mě působilo spíše monotónním dojmem. Jediná dekorace, které jsem si v prostředí Plachetnice všimla, byl vánoční stromek, postavený u recepce v přízemí, příhodný pro zimní období, ve kterém jsem výzkum prováděla. Na chodbách jsem se snažila najít dekorace na dveřích či květiny v blízkosti bytů, jak někdy bývá v bytových domech zvykem, ale marně.

„Chodby Plachetnice mi připomínají chodby studentských kolejí. Jakoby lidé předpokládali, že jsou zde na přechodnou dobu a snaha navození útulné atmosféry domova tak postrádala

smyslu. Také si všímám určitého přechodu mezi společnými prostory (které využívají nejen všichni uživatelé, ale také personál) a samotnými byty. Byty jsou veskrze hojně zdobené, společné prostory dekorace téměř úplně postrádají .“

(z terénních poznámek ze 4.12.2022)

4.2. Byty nebo pokoje?

Byty, které jsem navštívila, byly v zásadě jednopokojové garsoniéry. Dva pokoje se v rámci jednoho bytu vyskytovaly jenom ve dvou případech, a to když jsem navštívila manželský pár a pána, jehož handicap dva pokoje vyžadoval. Bezbariérový byt se třemi místnostmi jsem si měla možnost prohlédnout pouze jeden, protože jeho obyvatelka byla odkázána na invalidní vozík. Díky své malé rozloze působily byty, které jsem navštívila, dojmem „malého pokojíčku“. Také moji informátoři se o svém bytě několikrát zmínili jako o „pokoji“ či „krcálku“ .

Podle paní Sociální pracovnice je pravidlem, že prostory bytu jsou před nastěhováním vždy vyklizené, jediným kusem nábytku tak bývá převážně kuchyňská linka a sporák. Výjimku tvoří byty, kde jejich předchozí obyvatelé zanechali svůj nábytek, který se někdy nevyklízí pro případy, že by mohl posloužit jiným uživatelům služby, již si vlastní vybavení nemůžou dovolit. Takový byt jsem však neměla možnost navštívit.

Vstup do garsoniéry většinou tvořila malá úzká chodba, sloužící jako předsíň, po jejíž jedné straně se vždy nacházela toaleta a malá koupelna se sprchovým koutem. Předsíň následně ústila v pokoj, který (pokud se jednalo o garsoniéru) většinou plnil funkci kuchyně, obývacího pokoje i ložnice zároveň. Linku se sporákem bylo ve všech případech možné nalézt vepředu, po levé straně pokoje. V témže pokoji byl pak vystavený veškerý nábytek, který si sem jeho uživatelé mohli v rámci možností prostoru pokoje nastěhovat. V zásadě se vždy jednalo o menší stolek s několika židlemi, občas lednici (pokud bylo možné si ji dovolit), postel, skříňe a komody, které ve většině případů slouží nejen jako úložné prostory, ale také jako dekorační předměty, výjimečně také malé křeslo či pohovku.

Pokud se v bytě nacházel i druhý pokoj, tak to bylo proto, že klientova péče vyžadovala některé speciální rehabilitační přístroje, které by se do jednoho pokoje nevešly, nebo proto,

že byt spolu sdíleli dva lidé. Ti pak druhý pokoj využívali jako ložnici, přičemž první pokoj byl obývacího rázu.

Jediný případ třípokojového bytu jsem postřehla u paní Pospíšilové, jež byla díky své úplné imobilitě odkázána na invalidní vozík a každodenní pomoc pečujících.

„No, já bych sama tyhle pokoje ani využívat nemohla, když mi ty nohy neslouží.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Zde byl pak třetí pokoj využit jako místnost na přenocování pro případné návštěvy a proto také obsahoval jenom tři kusy nábytku, rozkládací pohovku, komodu a malý stolek, které patřily obyvatelce bytu. Další odlišností v bezbariérovém bytě bylo kromě většího prostoru pro přesun vozíku také to, že obsahoval větší koupelnu s vanou, než v ostatních bytech. Pokoje také obsahovaly různá pomocná zdravotnická zařízení, která by se do menších pokojů nevešla. U větších bytů, které byly alespoň dvoupokojové, bylo možné si povšimnout také většího balkonu, neboť garsoniéry obsahovaly často pouze malý balkonový výklenek. Tento prostor byl často využit k pěstování květin, a pokud byl balkon větší, tak občasné také k uložení nábytku, který se již do bytu nevešel.

4.3. Systém pečovatelské služby a vyjednávání materiality prostoru při stěhování

Při rozhovoru s paní Sociální pracovnící jsem se dozvěděla, že podmínkou pro přijetí do domu s byty zvláštního určení je nutnost pečovatelské služby, jež se odvíjí od snížené soběstačnosti. Této službě může předcházet také služba v terénu, kdy pečovatelky pravidelně docházejí do jednotlivých domů uživatelů služby. Pokud ani občasná služba nestačí, tak si klienti mohou zažádat na magistrátu města o přestěhování do pečovatelského domu, kde je služba neustále na blízku. Součástí žádosti pak musí být posudek lékaře. Sociální šetření magistrátu následně vyhodnotí, zda je žadatel vhodný o umístění do zařízení tohoto druhu. Pokud požadavky splňuje, může se do bytu zařízení nastěhovat.

Po vyřízení potvrzení z magistrátu uživatelé dostávají pokyny o dalším postupu. Následně si žadatelé mohou, někdy v doprovodu rodiny, prostory prohlédnout, aby si mohli bydlení

představit. Některým nevyhovují malé prostory, jiní jsou spokojeni. Lze však požádat o byt větší.

Představy o tom, jaký byt je dostatečně velký, se však různí. Očima paní Sociální pracovnice je byt 2+1 , který je vyhrazený pro lidi s potřebou bezbariérového bydlení, velký, zatímco pro pana Faltýnka, který dříve žil v rodinném domě a nyní žije v bytě 1+1 se svojí ženou (tedy v tom největším možném prostoru, jaký manželský pár bez nutnosti bezbariérových prostor může dostat) bylo zvykání si na nový „domov“ náročné, stejně jako pro některé další informátory.

„Samozřejmě nenajdete všechny spokojený, ale na prostory si nikdo nestěžuje a pokud je jedna místnost málo, můžou si zažádat o větší byt. To je něco mezitím, co jste viděla u paní Pospíšilové, a to je ten velikánskej bezbariérovej byt, a tou garsonkou. Většinou ty 1+1 jsou pro manželský páry, co byli zvyklí žít v rodinným domě nebo mají rádi prostor. Vemte si ale, když pak takovej člověk zůstane v rodinným domě sám a má si sám topit, to je špatně. A tady v tý místnosti mají všechno a už jim nic nechybí.“

(Rozhovor s paní Sociální pracovnicí ze dne 10.2.2022)

„Je to velká změna. Sedíme tady jenom ve dvou místnostech, nikam nechodíme, nic se tady neděje.“

(Z rozhovoru z p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Po dohodnutí služeb se sociální pracovnicí se podepisuje smlouva u paní správčové. Nájemní smlouvu podepisují všichni, služby si pak volí každý podle své potřeby. Po nastěhování paní Sociální pracovnice kontaktuje nového uživatele a se vším jej seznámí.

„Půjčujou se jim samozřejmě dveře zezadu, aby se sem mohl dobře ten nábytek stěhovat, to vlastně řeší všechno ta správčová. To stěhování se jinak domlouvá s tím vedením baráku. Já mám na starosti tu pečovatelskou službu. Takže já už třeba týden dopředu vím, že už má ten člověk obědy, takže mu ho přivezou. Takže já vlastně dostanu informaci o tom, že se sem někdo nastěhoval a vlastně ho kontaktuju s tím, že už tu bydlí, takže co potřebuje.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnicí z 10.2.2022)

Pokud uživatelé mají rodinu, tak je většinou nápomocná při stěhování. Podle paní Sociální pracovnice si s sebou budoucí uživatelé berou vlastní nábytek, aby jim to co nejvíce připomínalo domov. Pokud vlastní nábytek nemají, tak se instituce domlouvá např. s armádou spásy, aby jim nějaký nábytek poskytla. V případech, kdy v bytě zůstane nábytek po předešlém majiteli a je zachovalý, tak může být poskytnut dalšímu uživateli. S tímto případem jsem se však nesetkala.

V důsledku toho, že má každý z klientů služby podepsanou smlouvu s městem, zde podle paní Sociální pracovnice nejsou žádná specifická vnitřní pravidla, která je nutno dodržovat, jako například v domovech pro seniory. Zároveň si však protirečí, když říká, že pokud neexistuje omezení ze zákona, je dům přístupný návštěvám do desáté večerní hodiny a návštěvy by se měly na recepci hlásit. Denní režim se pak odvíjí od toho, jaký druh služeb mají lidé uvedený ve smlouvě, podle míry závislosti. Pečovatelská služba začíná v sedm hodin. Pokud má někdo ve smlouvě službu snídaně, roznáší se od osmé do deváté hodiny, obědy se pak roznášejí mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou.

„Někdo má jenom dohled a ráno chce zkontrolovat od pečovatelky, někdo k tomu má léky, takže nad tím ta pečovatelka dohlídne. Když ten člověk něco potřebuje, tak se mu to poskytne, nebo se domluví, když jim zrovna není dobře, aby se přišly na něj podívat třeba i několikrát. Jinak má každý jinak smlouvenou tu službu a podle toho denního harmonogramu přesně na čas.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnicí z 10.2022)

Pokud je potřeba změny, nebo rozšíření služeb klienta, pečovatelky to konzultují s paní Sociální pracovnicí a ta dále prošetřuje situaci. Každého půl roku se pak dělá přehodnocení individuálního plánu. Vše však prý záleží na domluvě.

„Všechno je to o dobrovolnosti. Nikdo se do ničeho nenutí. Je to hlavně o té potřebnosti. Pokud to nejde třeba z finančních důvodů, snažíme se to vyřešit sociálními dávkami nebo třeba pomůže i rodina.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnicí z 10.2022)

4.4. Proces přisvojování

Okolnosti stěhování mých informátorů se velmi různí a byly také klíčové pro přijetí nového prostředí a způsob utváření domova v bytech zařízení péče. Velkou roli hrála možnost svobodného rozhodnutí ke stěhování, o které se zmiňuje O'Neill (et al., 2020). Pokud moji informátoři sami uznali, že pro ně bude bydlení v zařízení Plachetnice vhodné, tak pro ně bylo také jednodušší přizpůsobit se nově nastalé situaci a novou formu domova si zde skutečně utvořit.

„Já jsem jim pak řekla, že to bude pro mě lepší, ten celodenní dohled, protože předtím jsem si nemohla kdykoliv zavolat o pomoc a byla jsem tím dost omezená.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

„Když už jsem nemohl pokračovat v té práci, co jsem dělal, tak jsem dal všechno bráchovi, sbalil jsem kufry a přijel sem.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Pokud moji informátoři situaci sami nepřijali, nebo byl rozdíl mezi minulým a stávajícím bydlením markantní, pak také přivykání prostředí a přisvojování si nových možností bydlení probíhalo hůře a déle. Někteří se ani po dlouhé době s přestěhováním nesmířili, a proto si zde také nový domov, který by jim vyhovoval, neutvořili.

„No, já jsem sem byla dostrkaná, protože se mi to tady vůbec nelíbilo. Tady je to tak malý, že se kolikrát i o něco praštím. Přišla jsem k tomu, jak slepej k houslím a najednou jsem tady, no. Prostě jsem onemocněla a pak mě sem šoupli a od té doby jsem tady.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

„No, jsem tu už spokojená, ale sama. Jen vnučka občas zajde a syn jednou týdně. Na sociálce nám řekli, že to tu bude připravený a když jsme přišli, tak to tu bylo úplně hrozný, malej krcálek a špinavý. Rok tu nikdo nebydlel a neuklízelo se to. No, já jsem plakala. Rodina mi ale pomohla to tu uklidit a nastěhovat.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

V případě paní Modré bylo stěhování východiskem traumatických událostí ztráty syna a následně špatných rodinných vztahů, pročež se nové bydlení ukázalo být spásným útočištěm, kde moje informátorka našla novou formu domova, který je lepší, než ten předchozí.

„No, to byla katastrofa. Jak mi umřel ten starší syn, tak ona mě pak kvůli tomu deptala a dopadlo to tak, že jsem byla úplně na dně. Já jsem potom chtěla prodat byt a moje druhá neteř si ho koupila, jako že tam dožiju, ale zkrátka to nešlo, jak se do mě pořád navážela. Já jsem myslela, že skočím do řeky. Moje paní doktorka, když mě viděla, tak řekla, že by bylo nejlepší, kdybych šla sem. No tak mi napsala papíry, protože já jsem i nemocná byla, dostala jsem to ubytování a za tři neděle jsem se odstěhovala. Můžu vám říct, že mně se tak ulevilo. Já jsem tady tak šťastná. Mám tady výhled na západ, mám tady sluníčko, hodný lidi kolem sebe. Já jsem se tady vzpamatovala a během roku jsem byla jak znovuzrozená.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

Většina z mých informátorů již dříve prostředí domova měla, a tak si jej také zachovala ve vzpomínkách jako ten „skutečný“ domov a v prostředí Plachetnice si tak utvořila novou formu domova.

Výjimkou je pohled pana Brázdila, pro něhož domov není pojem, vztahující se ke konkrétnímu místu jako spíše k bližním a vzpomínkám, které s nimi prožil. Důvodem je prý jeho zcestovalost a fakt, že nikdy nežil delší dobu na jednom místě.

„Já jsem jako hodně kosmopolitní, nemám domov jako jedno místo.“

Když však pan Brázdil hovoří o stěhování do Plachetnice, uvádí jako důvod výběru oblasti návrat k domovu.

„Já jsem se sem vrátil, protože jsem tady v mládí dlouho žil a setkal jsem se tu znovu se spolužákama, tak jsem měl pocit, jako bych se vrátil zpátky domů. Tak jsem si podal žádost a bylo to.“

Dalším z důvodů, který uvedl pouze pan Brázdil, byla také lepší dostupnost sociálních služeb po finanční stránce u nás, než v zahraničí.

„Víte co, já jsem Ital a tam to není život pro starý lidi. Ty náklady na zabezpečení jsou tam mnohem vyšší.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Se stěhováním pomáhala mým informátorům výhradně rodina. Podle paní Sociální pracovnice existují ovšem případy, kdy uživatelé rodinu nemají, nebo není nápomocná a tehdy se snaží pomáhat sama instituce. S informátorem v podobné situaci jsem však neměla možnost hovořit.

„Tak přijel za mnou zeť a dcera a pomohli mi samozřejmě. Naložili jsme to do auta a přijeli jsme.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

„Mám dva syny, to byli ti hlavní aktéři, kteří mi to sem všechno nastěhovali, protože těch věcí tady máme hodně a dům jsem prodal.“

(Z rozhovoru z p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Byty byly ve všech případech prázdné, uživatelé si tedy mohli dovézt své vybavení, pokud nějakým disponovali a pokud vyhovoval rozměrům bytu. V opačném případě museli nakoupit nový.

„Všechno jsme museli koupit, akorát ta kuchyň byla vestavěná, takže všechno tady je moje.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Omezení se při stěhování projevuje v materiální i vztahové rovině. Uživatelé si nemohou byty uzpůsobit tak, jak by chtěli, neboť prostory jsou příliš malé a postrádají své bližní, kteří s nimi v některých případech dříve žili pohromadě.

5. PÉČE V PRAXI

5.1. Kvalita sociálních služeb

Podle paní Sociální pracovnice je sociální služba v Plachetnici dostačující, neboť nepomáhá pouze v rámci prostředí instituce, ale také při aktivitách mimo Plachetnici. Vysoký věk uživatelů je dle jejího názoru také jedním z ukazatelů toho, že je s lidmi nakládáno dobře.

„Hodně lidí využívají tu možnost, že je vozíme autem k doktorovi, nebo na nákup, když si to chtějí vybrat sami. Tak to jim umožníme. Myslím si, že i to, že jsou tady lidi ke sto letům, tak to vypovídá o tom, že je jim tu dobře.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Uživatelé péče, kteří byli zároveň mými informátory, tvrdí, že jsou s pečovatelskou službou spokojeni. Hovoří však především o zdravotnické péči a pomoci při každodenních úkonech, neboť lidská stránka péče podle většiny mých informátorů zaostává, kvůli malému počtu pečujících v zařízení, kteří nemají na aktivity, rozvíjející osobní pohodu uživatelů čas, jak také vysvětlují výše.

„Jedna pečovatelka takhle jezdí po supermarketech, tak si napíšu, co chci a oni mi to přivezou, takže se nám tu snaží vyhovět, to jo.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

„Jo, já jsem tu spokojená, tady jsou hodný sestřičky. Potřebuju ostříhat nehty, tak mi slíbila, že přijde. Jsou tady strašně příjemný, to nemůžu říct, že ne. Akorát přijdou, zeptají se co a jak, udělají a zase jdou dál. Tak jsem ráda, že tady jste a mám si s kým povídat.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

„Všichni jsou tady hodní a ochotní, já toho taky k životu moc nepotřebuju.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

„S tou službou jsem spokojená, ale někdy toho mají moc.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

Zajímavostí je výpověď pana Brázdila, který porovnává služby u nás a v zahraničí, ve vztahu k čemuž deklaruje svoji spokojenost.

„To sociální zabezpečení...no, čím víc na jih se jde, tak tím víc je to Afrika. Takže tady je to opravdu fajn.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Také považuji za nutné dát důraz na skutečnost, že moji informátoři, kteří služeb využívají, byli vybíráni paní Sociální pracovníci a na tomto výběru jsem se nemohla žádným způsobem podílet. Tím byla také moje práce do značné míry omezena a je možné, že uživatelé, se kterými jsem nemluvila, pohlížejí na kvalitu sociální služby jiným způsobem, kterého si nejsem vědoma.

5.2. Pojetí totální instituce

Stejně jako v Goffmanově totální instituci (1961) se většina života uživatelů pečovatelské služby Plachetnice odehrává v prostředí instituce. Existují také určitá pravidla, která je nutno dodržovat, jako čekání na ranní příchod pečovatelek ve stejnou hodinu, rozvoz jídla o jedenácté, nebo konec návštěvních hodin v deset večer.

Lze si také povšimnout disproporce v moci, neboť uživatelé péče jsou na pečovateli vždy určitým způsobem závislí. Se všemi je zacházeno na základě služeb, které si předem navolí smlouvě. Identita, kterou lidé přijímají, nebo zachovávají, se projevuje mimo jiné v závislosti na druhých. Změnu identity díky zásahům instituce zde spatřuji, stejně jako vytržení z běžného způsobu života. Zásah do svobodného pohybu a jednání, o kterých mluví Goffmann (1961) i Nedbálková (2006) se projevuje v regulaci soukromého prostoru na několik plošných metrů, omezení možnosti setkávání kvůli zavření jediného prostoru, který fungoval jako společenská místnost¹⁷ či v úplném zákazu chovu nově získaných domácích zvířat.

---

¹⁷ Blíže problém rozebírám v části Jídelna jako společenský prostor.

„Předtím jsem byla soběstačná, teď když chci uvařit kafe, tak musím poprosit, protože se do té kuchyně sama nedostanu, nebo na záchod si nedojdu. V tom jsem jako trošku limitovaná.“

(rozhovor s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

„Beru to, jako že jsou za to placený a udělají, co potřebuju a nemám s tím problém, nestydím se před nima svlíknout nebo tak. S tím se člověk musí smířit.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

„Já jsem za sebou vychovala sedm pejsků až do smrti. Já jsem je milovala. Než jsem se přestěhovala, tak mi poslední umřel těsně před tím. To bylo bolestivý. Smutek po klukovi a teď ještě pejsek. Kdo měl pejska nebo kočičku, tak si je mohl vzít s sebou na dochování, ale novýho už ne, protože pak už se o to nemá, kdo starat. Tak už mám jen tyhle plyšový.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

Omezení soukromí, o kterém Goffmann (1961) také hovoří, se v zařízení Plachetnice vyznačuje tak, že není zvykem se individuálně domlouvat na způsobu péče (např. hygieny), o čemž se také zmiňuje Artner (2018). Sestra přijde a udělá si svou práci podle času a způsobem, jaký má ve zvyku. Soukromí má tedy každý v rámci svého bytu, pokud zrovna není potřeba využití služby, která dělá věci podle svého.

O'Neill (et. al, 2020) považuje důraz na medicínské hledisko za jeden z důvodů neschopnosti utvoření domova a udržení dosavadní identity. Závislost na druhých je však v Plachetnici brána jako něco samozřejmého, o čem se nepolemizuje, zda by se mělo dělat tak či onak, což také souvisí s ageismem, o kterém O'Neill hovoří.

Nedbálková (2006) vnímá totální instituci věznice mimo jiné jako prostor, který se vyznačuje omezeností věcí, které si s sebou může odsouzený vzít. Instituce Plachetnice dle dokumentů standardů péče a taktéž slov paní Sociální pracovnice tvrdí, že zde žádné omezení věcí, které si s sebou lidé mohou přinést z předchozího bydlení, není. V důsledku omezenosti prostor jim ale často nezbyvá nic jiného, než se některých svých věcí vzdát.

„Naštěstí mě ten nový majitel nechal, že tam můžu nechat, co nechci. To víte, v takovém domě je spousta věcí, který jsem sem nemohl vzít s sebou. Tak to jsem tam nechal a to co jsem považoval za nutné, tak to jsem si sem vzal, no.“

(Z rozhovoru z p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

„Ten můj kluk byl v Německu dřív a přinesl mi ten nábytek do toho obývacího, krásnej, rustikální. To jsem měla takovou radost z něho, ale bohužel se to sem nevešlo.“ Tak mě sem nastěhovali a ta moje neteř mi koupila nový nábytek, protože ten můj byl robustní a nevešel by se sem. Akorát ledničku jsem si sem přivezla, jinak mi všechno přivezli nový. .“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

„Mám tady jen některé svoje hodnotné knížky ještě z domova, ale ne všechno, to by se sem nevešlo.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

Ráz instituce se projevuje také v institučních nařízeních, které nejen že zasahují do soukromého života uživatelů bytových jednotek, ale někdy jsou také sporná.

„Já to nepochopím, na jednu stranu tady byla ta volnost, že i za covidu sem mohl kdokoliv přijít na rozdíl od domova důchodců, protože ty byty jsou jako naše, ale zároveň se to dole zavřelo a řekli nám, že se nesmíme srocovat.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Paradox domova (Martin, 2002) se v Plachetnici projevuje tak, že pečovatelky považují službu za práci a dělají ji stále stejným způsobem, tedy v souladu se zdravotnickými postupy. Mým informátorům ale občas chybí také lidská stránka služby. Pečovatelé si pod pojmem adekvátní péče představují spíše důraz na zdravotní hledisko, než celkový well-being člověka, který v tomto případě zaostává. Jedním z důvodů, proč „není čas na zábavu“ je taky ten, že pečovatelky zastávají taktéž uklízení a na veškerou práci jich není dostatek.

„Když jsem sem přišla, tak tady byla i uklízečka, ale protože teď nejsou peníze, tak tu uklízečku zlikvidovali a dělají to pečovatelky. No a to, aby si pak jedna sedla a povídala si s náma, na to už není čas. Oni udělají takhle co je potřeba, jako umejt, přebalit a tak, ale tohle už ne. Já mám tu výhodu, že mám plno kamarádek, ale jsou tu i lidi, za kterými nikdo nechodí a ty by to potřebovali. Já jsem si představovala, že práce pečovatelky bude vypadat třeba tak, že řekne: Je hezky, jdeme na vozejk, jdeme ven. To jako tady neexistuje. Takže některý lidi se vůbec nedostanou z baráku.“

(Z rozhovoru s paní Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Pohled paní Sociální pracovnice a uživatelů péče na pohodlí se také liší. Paní Sociální pracovnice tvrdí, že lidé po nastěhování často zjistí, že nepotřebují žít v tak velkých prostorách, jako dosud a mají v zařízení péče větší komfort.

„Tady je kantýna, můžou si tu nakoupit. Hodně často sem chodí lidi z domu, kde není výtah a tady je. Navíc jsou tu ty bezbariérový prostory atd. Když jsou soběstačný, tak se odsud dostanou i pohodlně na autobus.“

„Tady s tím kopcem většinou nemají problém. Jako dají si samozřejmě přestávku, ale většinou to zvládnou. Tady dole to není tak hrozný, z druhý strany je to horší.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnicí z 10.2022)

Zdravotní obtíže a imobilita, které se s věkem zhoršují a se kterými se všichni z mých informátorů potýkají, ať už ve větší nebo menší míře, jsou příčinou toho, že přestali vycházet z domu úplně, nebo vycházejí pouze minimálně. Paradox domova se také projevuje v tom, že ačkoliv je zařízení určené pro handicapované lidi, tak se v materialitě prostředí, stejně jako v přístupu instituce, odráží jistá necitlivost vůči situaci uživatelů péče.

„Tohleto projektoval někdo, kdo k tomu neměl vůbec žádný vztah. Už jenom to, postavit domov s pečovatelskou službou, kde jsou lidi na vozejk, na kopci. To když mě tlačí kamarádka, když jdeme z nákupu, tak funí, že se jí nedivím. Já jsem těžká, teď ještě ten nákup a ta je chudák celá umořená.“

„Jsou tady jen dva výtahy a schodiště. Teď si vem, kolik je tady lidu. K čemu je mi schodiště, když z něho málokdo slezeme. To nás budou muset házet oknama, až se tady něco stane.“

„No když to vemeš logicky, tak člověk, co je na vozejku, ten se do tý vany sám nedostane. Ani když jsou tady devadesátiletý babušky, tak ty tam taky nikdo nedonese. V těch ostatních bytech mají sprchy, tak tady mohli udělat žlábek a udělat tam sprchu a tam by mě navezli na vozejku a osprchovali. Takhle než jsem dostala tenhle zvedák, tak vždycky musela přijít moje sestra, ta mě vzala za nohy, švagr v podpaží a z vozejku mě hodili do vany. A teď když chodili ještě do práce, no tak jsem čekala, kdy budou mít čas, aby mohli přijet oba najednou, protože jeden mě tam nedostal. A teď kdybych je ještě neměla...to nemá každé rodinu. Kolikrát, když tady delší dobu nebyli, tak mi kamarádka myla hlavu v umyvadle, protože oni tady 14 dní nebyli a mě do tý vany nedostal. Takže koupelnu bych změnila, udělala bych tam žlábek, zkosila podlahu a voda tam bude odtýkat a já můžu sedět na vozejku a můžou mě osprchovat.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Paní Pospíšilová si myslí, že vedení si dokonce zakládá na tom, aby mezi uživateli péče a pečovatelkami nevznikaly osobní vztahy, v důsledku čehož se začalo dbát na častou obměnu pečovatelek, což je podle paní Pospíšilové špatně.

„Tahle paní zástupkyně začala zavádět to...já to teda nepreferuju..., že takhle vy všechny znáte a ona začala dělat to, protože chtěla, abychom si nezvykaly, že to tady vždycky všechno rozházela a vám tady furt chodil někdo úplně jinej a vy jste furt jak trouba do toho opakovala, co má dělat a co ne. Kafe najdete tam, lžičky jsou támhle, hrneček tady. To jste si připadala jak blbec. Takhle když už jsou tu ty stálý, tak přijdou a řeknou: „hele, co vám je, vy jste nějaká divná dneska.“ Už vás maj trochu ve voku a hned vědí, ale když se tady střídá pokaždý někdo jinej, tak je to takový divný... a to se mi teda nelíbilo...a myslim si, že základ je, abychom měly k sobě důvěru s tou pečovatelkou, ne? Když jí znáte, tak je to úplně jiný, než když tady prolítne někdo cizí. Třeba si i popovídáme o starostech, ale takhle ne.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Tento aspekt pečovatelské služby také sděluje skutečnost, že je zde neustále vykonáván určitý typ dozoru, značící ráz totální instituce, ačkoliv je dozor v důsledku snížené soběstačnosti jedinců vyhledávaný a někdy také nedostatečný, jak je možné vidět v případě paní Pospíšilové.

Každodenní řád, který zmiňuji také výše, zařízení prostupuje pod zástěrkou dohledu a péče a neúprosně tak z domu se soukromými byty, založeného na nájemních smlouvách, činí instituční zařízení.

„I když byl ten covid a byly ty zákazy návštěv třeba v domovech důchodců, tak na nás se to nevztahovalo, protože my jsme prej jako normální panelák a tak sem směl každej. Ale dole vyvěsili, že se nemáme srocovat u jídelny, tak já teda nevím.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Podle Hämel (2016) se prý přístup za poslední roky proměnil a totalizující péče institucí se postupně stává minulostí. Lidé v Plachetnici mají sice možnost individuální péče a služeb, které si navolí, podle některých mých informátorů se však na kontrolu kvality sociálních služeb příliš nehledí. Kontos (1998) tvrdí, že je důležité pojímat službu na základě reflexe samotných seniorů. O názor informátorů na případné změny či well-being se instituce dříve občas zajímala, s mnohonásobnou změnou vedení však zájem upadl.

„No tak dřív se tu dělaly ankety, co se nám líbí a co ne, ale teď už takových deset let vůbec nic.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Prvky instituce se projevují také na materialitě pokojů. V důsledku „nepotřebnosti“ nadbytečného pokoje paní Pospíšilové byl tento pokoj z části využit jako odkládací prostor pro pečovatelskou službu, kde se na komodě nacházely vystavené na léky, všelijaké zdravotnické potřeby a pomůcky pro pečovatelky. Paní Pospíšilové daná skutečnost nevadí, podle mě však tímto způsobem instituce zasahuje do soukromých prostor a prostředí domova.

„Víte co, já to po smrti rodičů už nevyužívám, tak jsem se s nima dohodla, že si to tam můžou odkládat, co by taky ne, že jo.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze dne 4.12.2022)

Povšimla jsem si také situačního determinismu (Goffmann, 1963), který se projevil, když byli moji informátoři otevřenější v případech, když jsme byli sami, v protikladu k situacím, kdy byla přítomna u rozhovoru přítomna také paní Sociální pracovnice. Také se neradi zmiňovali o vedení a bylo možné si všimnout občasného protirečení, když jsme hovořili o míře spokojenosti.

„No já jsem sem byla dostrkaná, protože se mi to tady vůbec nelíbilo. Tady je to tak malý, že se kolikrát i o něco praštím...Ale jako nestěžuju si. Mně se to tu líbí, není to tady špatný.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

6. ZAKOUŠENÍ DOMOVA

6.1. Koncept domova

Domov si každý z mých informátorů představuje jinak, tedy podle toho, jaký vedl život a co jej v životě potkalo. Většina mých informátorů se shoduje v tom, že si domov spojují s blízkými lidmi, ať už s rodinou, nebo přáteli. Významným aspektem domova se tak stává pocit jistoty a přináležení. Příznačné je spojení domova s místem, kde moji informátoři vyrůstali, nebo si utvářeli rodinu. Domov se také promítá do vzpomínek na dlouhodobé pracovní prostředí.

„Tam u nás doma je takovej spolek a tam hlavní věc byla muzeum výroby rukavic a já jsem pracoval v rukavičkářských závodech čtyřicet pět roků a otec byl rukavičkářskej odborník. Takže tehdy, ještě za komunistů, nebyl žádněj problém, co dělat, takže jsem se vyučil rukavičkářem, potom nastoupil do závodu tam u nás a postupně jsem se vypracoval od dělníka na vedoucího výroby a posledních osm roků jsem tam byl ředitelem a pak nás zrušili.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

„Já jsem dělala třicet tři let vrchní sestru v lázeňském ústavě, proto už moc lidi nepotřebuju a chci tady mít svůj klid.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

Domov se ovšem také výrazně promítá do věcí, které jsou mým informátorům drahé. V mém případě se domov projevil zejména ve věcech, které si uživatelé mohli přinést z domova minulého a se kterým se pojí mnohé citové vazby a vzácné příběhy. Nové věci pak značí přechod do dalšího stadia života, který utváří formu domova novou, tedy tu, která se nepojí s myšlenkami na minulost a nejsou proto tolik významné.

„No, to jsem si sem vzala, aby tu člověk měl něco z toho domova, takže to je všechno moje.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

„Já si vždycky nakoupím něco novýho, nebo to dostanu a pak to obměním, nebo rozdám. Já jsem nikdy na věcech nelpěla a na tadytěch taky ne. Jen co dostanu od tý mojí neteře, tak si tady vystavím a fotky a tyhle omalovánky, tak to samozřejmě nerozdávám.“

(Z rozhovoru s p. Modrou (83) ze 7.12.2022)

V neposlední řadě se pak domov ukázal jako vzpomínka na mládí či pocit nostalgie. Některé vzpomínky se však ukázaly být bolestivé. Podle paní Pospíšilové si člověk musí zvyknout na nové prostředí, aby mu nebylo smutno. Utváří si tak jinou představu domova, než měl doposud a snaží se jí přizpůsobit. Vzniká domov, ale v jiné, něčím ochuzené podobě.

„Já jsem si tady zvykla, už to tu беру jako domov. Ono to tak musí bejt. Když tam ale jedeme k zubaři tou ulicí a takhle kolikrát tam zajedeme, tak už tam nechci. My jsme se tam byli párkrát podívat a já to vždycky obrečím. Působí to na mě tak divně. Člověk si tak uvědomí, že sám nemůže, co bych jindy mohla. Mohla bych si vařit, chodit tam a tam. Takže radši už tam nejedem.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

6.2. Domov a jeho vztahová rovina

Moji informátoři připodobňovali pojem domova zejména k rodině či blízkým přátelům, kteří je také v novém bydlení navštěvují. Rodina je velmi významným faktorem, který ovlivňuje jak průběh stěhování, tak následné přisvojování prostředí a utváření domova. Pokud je přítomna častěji, uživatelé se v prostorách Plachetnice cítí více jako doma, než pokud jsou o samotě. Díky rodině mají někteří také možnost občasného návratu do blízkého prostředí, díky jejich pomoci. Místo a rodina jsou aspekty domova, které jsou tedy mnohdy úzce spojeny. Při vzpomínkách na rodinu se značně projevuje ráz vztahů a míra náklonnosti.

„Mám sice auto, ale už s ním jezdím jen tady do obchodu a když chci jet za rodinou, tak mě už musí vyzvednout synové. Já si vždycky udělám výlet a jedu se podívat domů. Tam jsem bydlel sedmdesát devět roků.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

„To jsou moji brouci. Když byla malá, tak měla Mařenka krásný vlasy, tak jsem si jí dala taky do vitríny. To je vnučka, dneska je to už máma. Sice ona nemůže mít děti, ale děti miluje a když je vidí, tak je úplně unešená. Žije s manželem a každé už má svůj život. Nejvíc mě ale navštěvuje syn, když může. Vždycky přiletí jak tajfun a zase odletí, on je totiž autobusák a autobusy musí jezdit.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

Rodina a přátelé jsou také často nápomocni při domácích a pečovatelských úkonech, pokud jsou s mými informátory v kontaktu, pokud to situace vyžaduje, nebo jednoduše z důvodu, že chtějí pomoci svému bližnímu. V několika případech jsem se však setkala také s tím, že moji informátoři preferují spíše klid a samotu, neboť většinu svého života strávili v pracovním prostředí lidí, a spokojí se tak s telefonáty s blízkými či sporadickými návštěvami.

„Se starýma je to komplikovaný, protože si stěžujou furt na cokoliv. Ono to není jako špatný, oni se potřebujou jako vypovídat, ale aby to nebyli všichni (smích). Nehledě na to, že jak lidi stárnou, tak každé chce mít svůj klid, to já taky, to na sobě vidím, a když třeba s něčím žertuju, tak se to těch lidí třeba i dotkne. No a když přijede syn nebo dcera, nebo když je tu bratr, tak je tu hluk a je to jako když jsme byli doma, no. Taky to nemusí být pořád.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

„Jó, já tady nikoho neznám, ale já o to ani nestojím. Já jsem pracovala s lidma a mám toho dost. Já si stačím. Dcera mi zavolá, syn mi zavolá, vnučka mi zavolá, teda ne často, aby mě neotravovali. A já už jsem ráda v klidu, mně ta samota nevadí, akorát je mi to prospěšné. Syn sem jezdí na jaře, v létě a na podzim, nemůže furt trajdat nahoru a dolu. A dcera, ta dělá třísměnný provoz, tak jednou za měsíc, nebo za šest neděl. Mně to stačí, já ani nechci, aby sem furt trajdala.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

V procesu utváření domova, stejně jako při přisvojování nového prostředí, je důležitý faktor možnosti vzájemného stýkání uživatelů péče v prostorách Plachetnice navzájem. Někteří

tuto možnost nevyužívají, pokud nechtějí nebo ze zdravotních důvodů již pohybu nejsou schopni. Pro některé z mých informátorů je to však způsob zachování „dobrého života“ a taktéž forma přiblížení domova.

„Mám tu kamarádky. Naproti tady bydlí jedna, co se mnou pracovala v lázních, já jsem tam pracovala třicet let, patnáct let jsem uklízela a pak jsem si udělala školu, protože jsem neměla tlačenku na kurz, jak se říká. Pak jsem si udělala zkoušky a pak jsem dělala podvodní masáže, ty mě bavily. Tak mám kamarádku odtamtud a ještě její kamarádku. Tak pijeme u mě skoro každý den kafičko, to vždycky jedna koupíme a střídáme se. Já jim to tady vařím a vždycky tak hodinu si pokecáme, zatím máme pořád o čom. Ta druhá paní, z osmýho poschodí, tak ta peče a přinesla nám teď ochutnat cukroví a já jsem jí poprosila, jestli by mi udělala vánočku.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

„Tady naproti mně bydlela paní Smutná, to byla úžasná ženská. Ta viděla, že jsem na tom špatně a řekla: „Pojď si sednout a zazpíváme si.“ A ta už zemřela. Tu jsem obřečela, byla úžasná. Tak jsme zpívaly, povídaly si. A jak jsem začala brečet tak řekla: „Vykašli se na to, nebreč, ono je to stejný.“ Taky jsem jí obřečela.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

„My se setkáváme jenom tady na chodbě, tady jsou samý ženy. Já tady moc chlapů nevidím. S chlapem se tu vídám jenom s jedním. Občas si na tý chodbě popovídáme, když na sebe zrovna narazíme. Pak je tu ještě jedna rodina a s nimi se taky občas popovídáme na chodbě. Na návštěvu tady nechodím k nikomu.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

„Kamarádka má spolek naproti, kde hrajou karty. Paní přes chodbu má zase spolek, kde zpívají, je jich asi pět, ale to já už nemůžu.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

6.3. Utváření domova

Proces zabydlování v prostorách bytu se významně pojí s přítomností rodiny, která byla všem mým informátorům ve chvílích potřeby materiálního zajištění a uzpůsobení bytu k dispozici. Přijetí domova nového však bylo, jak jsem se již zmiňovala výše, pro každého jiné.

„Jako domov to tu na mě nepůsobí. Začátek byl krušný, nemohla jsem si zvyknout. Jsem tady rok, díky covidu nikdo nevycházel ven, ani sem moc lidí nechodilo. Dřív jsem měla rodinu blízko, žili jsme všichni v jednom domě. Na Vánoce pro mě ale přijede vnučka. Rodina mi tu rozhodně chybí.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

„To jsme řešili s rodinou, jak já si to představuju. Kde chci mít otočenou postel, abych nebyla otočená na dveře. Takhle vidím aspoň, že se venku zelenaj stromy. Takže mi to přizpůsobili podle toho, jak já jsem to chtěla.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) ze 4.12.2022)

Podle paní Sociální pracovnice je tvoření velmi individuální a instituce to nemůže příliš ovlivnit.

„No víte, jedna paní tu byla hrozně nespokojená a chtěla, abych jí dala žádost do jinýho pečovatelskýho domu. Při tý příležitosti se tu objevil její syn a začal mi vlastně vysvětlovat, že ona je nespokojená kdekoliv. Že prostě ten člověk si třeba není schopnej vytvořit ten domov nikde. A to už je pak těžký. Ono je to i o tom, že když to někdo v sobě má, tak si to i umí udělat hezký a chce to tak. Někdo ne.“

Personál ovšem hraje klíčovou roli při stěhování a seznamování jednotlivců s prostředím, neboť pokud uživatelé cítí při přisvojování pocit bezpečí a podpory, spolu se zachováním autonomie pak může dojít k utvoření nových pozitivní zážitků (Chuang, Kuo, Chiu, 2022). O této pomoci se však žádný z mých informátorů nezmínil.

7. PŮSOBENÍ MATERIALITY

7.1. Každodennost

Běžný den mých informátorů se převážně odehrává v prostorách bytu, neboť díky omezení soběstačnosti a mobility již nejsou schopni příliš vycházet a pokud ano, tak jejich cesta vede nejdál do obchodu, který je nedaleko. Pokud moji informátoři opustí svůj byt, tak se nejčastěji pohybují po chodbách. Když je hezké počasí, vyjdou na krátkou procházku nebo posedávají před domem. Někteří však vycházet nemohou, což je také důvodem nemožnosti navázání bližších kontaktů.

„Já tu moc nikoho neznám, jak nechodím už ven. To vidíte vždycky, jak venku posedává pár lidí, jinak ani ostatní moc nevylejzají, to víte, stáří.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

Dříve měli moji informátoři důvod k vycházce do jídelny, neboť zde se podávaly obědy a místo se tak stalo sociálním prostorem. Nyní se již jídlo rozváží a prostor se otevírá pouze výjimečně, a to když se zde pořádá burza, předem domluvená oslava či dobrovolnická akce. Při těchto příležitostech nicméně do jídelny dochází jen někteří z mých informátorů, neboť ti druzí mají buďto rádi svůj klid a akce je nelákají, nebo by si raději pouze popovídali v kroužku svých známých. Prostoru jídelny se více věnuji níže.

Zúžení každodennosti na malé prostory bytu jsou příčinou vzniku různých rutin, které moji informátoři dodržují jako způsob naplnění dlouhého dne a udržení osobní pohody. Saemon říká (1979 podle Kusenbach, 2003), že naše zapojení do prostředí se odvíjí od tzv. „kontinua uvědomění“, což znamená, že naše napojení na prostor může mít různou sílu. Moji informátoři pak podle toho dávají praktikám různý význam. Zpěv tak může být nazýván cvičením a turistika šlapáním, jako tomu je v následujícím případě paní Koutné.

„Oni tady cvičí naproti několikrát do týdne, až se to tu rozléhá po celém domě. My jsme se dřív scházeli s těma šlapákama ze svazu důchodců a šlapali jsme různé trasy po lese i ve městě, povídali si, hráli karty. Poznala jsem tak okolí města, na to jsem dřív neměla čas. Ted' už nemůžu no, po úrazu mám chodítka a na túry musí být člověk zdravý.“

(Z rozhovoru s p. Koutnou (92) z 8.12.2022)

Lze si povšimnout, že aspekty identit lidí, spojené s činností, lépe vyjadřují to, kým ti lidé jsou. Pokud mají činnosti větší hloubku, z každodenních praktik se mohou stát symboly identity. Například paní Holoubková tak svými rutinními praktikami vyjadřuje svoji identitu silně věřícího člověka stejně, jako svoji představu o domově.

„Je mi tu dobře. Ale musím dodržovat řád a kázeň. Modlím se a čtu. Na každý den mám něco, jinak by člověk zblbnul. V pondělí dám paní pečovatelce objednávku na nákup, potom přinesou obědy, tak to musím být taky v pohotovosti, ve čtvrtek si jdu akorát do kantýny pro mlíko, abych je s tím nezatěžovala. To si vezmu tašku na kolečkách, ve schránce si vyzvednu dopisy a týdeník, tam se dozvím všechno a mám spojení se světem. Každý den mám prostě něco.“

„Takže si každý den musím nařídít budíka. Mám ho na šest hodin. Vstanu, nasnídám se a modlím se breviář, to je denní modlitba církve na každý den. Pak si chvilku musím lehnout. Pak se jdu umejt, obleču se, ustelu si a zase si lehnu a modlím se. Pak čekám na pána s obědem, pak se zase modlím. Potom myju nádobí. Udělám si svačinu nebo si vyperu. Utřu si prach jednou za čtrnáct dní a oni mi jednou za čtrnáct dní vyluxujou. Pak já si to mopem vytřu, no.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

Kromě domácích prací a hygieny mezi časté aktivity patří čtení knih a volání s blízkými, pokud zrovna nemohou přijít na návštěvu. Specifickými aktivitami jsou například modlení, sledování televizních pořadů či hry na počítači. Také jsem u mých informátorů zaznamenala častější odpočívání a spánek, které ke stáří patří. Pokud se uživatelé navštěvují v bytech vzájemně, tak obvykle hrají karty nebo si spolu povídají.

„Máme tady knihovnu a já nesmím umřít, než to všechno přečtu, já jsem knihomol.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

„Já nemám problém s tím, že bych neměla návštěvy, a když už někdo nepřijde, že jsem tady takhle sama, tak luštím křížovky, čtu knížky, takže nemám pocit, že bych tady byla nějak osamocená.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

V každodennosti se projevuje také závislost na pomoci druhých, ať už bližních, nebo instituce. Pečovatelská služba tak začíná den v podobě ranní kontroly každého z uživatelů a následné péče v závislosti na tom, jaké úkony mají jednotlivci uvedené ve smlouvě. Podle paní Sociální pracovníce může také nastat nenadálá situace, kdy je nutné provést úkon nad rámec služby, které ovšem v mezích možností služba také provede.

„Není to tak, že by něco nutně potřebovali a my to neudělali, to zase ne.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnící z 10.2022)

Pečovatelská služba však přítomnosti rodiny někdy využívá a přenáší tak pečovatelskou povinnost na druhé.

„Oni i předem zavolají, jestli sem kamarádka zase přijde a když se dozví, že jo, tak mě už ani nepřijdou zkontrolovat, protože ví, že ona mi všechno obstará.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

Zásah do každodennosti ze strany instituce se projevil např. u paní Modré, jež byla zvyklá celý život chodit po ránu venčit psa. Instituce však zvířata do bytů, ačkoliv jsou soukromé, nepovoluje, paní Modrá tak přestala chodit na každodenní nutné procházky se psem, v důsledku čehož ztratila důvod k vycházení z domu.

„No, já jsem byla od pejsků zvyklá vstávat, tak jsem dřív chodila ráno na procházky, jenomže člověk, když nemusí, tak zleniví.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

7.2. Jídelna jako společenská místnost

Podle paní Sociální pracovníce je možné využívat společenské místnosti v rámci zařízení, pouze ji nikdo nenavštěvuje, zároveň však tvrdí opak.

„Oni to ty lidi vidí trošku jinýma očima, protože jídelna a společenský prostor tady je, akorát tam nikdo nechodí.“

„Je tady skupinka lidí, se kterými jste určitě zrovna nemluvila, kteří se scházejí každý pondělí – středu-pátek a hrajou tam karty.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnící z 10.2022)

Za uzavření jídelny, jako stravovacího místa, mohou dle paní Sociální pracovnice ekonomické důvody, kvůli kterým magistrát města rozhodl, že bude výhodnější jídlo rozvážet pro veškerou pečovatelskou službu ve městě, a to jak do pečovatelských domů, tak do terénu. Uzavření je proto důvodem, proč se uživatelé domu již tolik nesetkávají, neboť jiná společenská místnost se v zařízení nenachází. Znovu si tedy výrok paní Sociální pracovnice protirečí, neboť výše tvrdí, že se společenská místnost v budově nachází.

„To, že to má sociologický dopady v tom, že se nestýkají, bohužel v tu chvíli nikoho nezajímalo. Oni byli předtím aktivizovaný, došli si do jídelny sami. Někdo se tam šel najíst, někdo sednout ke stolečku a popovídat si. Ano, to víme, ale bohužel ta příspěvková organizace je nastavená tak, že jsme závislí na financích a jiná společenská místnost jako taková tu není.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnící z 10.2022)

Moji informátoři však mají na věc jiný pohled. Podle nich se prostor jídelny uzavřel kvůli covidové pandemii. Pro některé z nich je to škoda, neboť tato místnost byla mnohdy jediným důvodem, proč vyjít z bytu.

„Jó, když byla jídelna, tak jsme se potkávaly s kamarádkou dole, ale co jí zrušily a jídlo roznášej, tak už ne. To bylo pěkný, že jsme jedli v jídelně. Vždycky jsme se potkaly : „nazdar, jak se máš“ , sedly jsme si vedle sebe dvě nebo tři a i jsme zůstaly sedět, sklidily jsme si po sobě nádobí, bylo to hezčí než takhle, že to přinesou, hodí to tady a... (smích).“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

„Ze začátku to bylo lepší s tou kuchyní, protože se vařilo tady v baráku a byla dole jídelna, takže jsme se chodili najíst do jídelny. Ted'ka vařej hromadně a tím pádem nám to sem dovážej a nosej v jídlo-nosičích přímo na pokoje.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

„Byla tu i jídelna, kterou zavřeli, což teda nechápu, ale prostě je to jejich politika, no.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

„Dřív když tady byla ta jídelna, tak některý ty babičky a dědečkové chodili dolů do tý jídelny a bylo to pro ně i takový lepší, že to se dával oběd v 11 a oni už tam od 10 seděli a povídali si a už byli i takoví, že: „musím se dneska učesat a upravit, protože jdu mezi lidi“, takže už to pro ně byla událost a přišli ty lidi mezi sebe, kdežto tím covidem to všechno prostě padlo.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

Prostor kaple je určen pro věřící, zde se však lidé scházejí spíše s kaplanem, než vzájemně. Knihovna je malý prostor, kam se moc lidí nevejde, je tedy navštěvován výhradně za účelem půjčení knih.

Podle paní Sociální pracovnice však absence společenské místnosti není důvodem, proč se lidé nechtějí setkávat. Sami uživatelé prý aktivity příliš nevyhledávají a jedním z důvodů může být i pandemie covidu. Dle jejího názoru se tedy instituce snaží o jejich aktivizaci, ale marně.

„Zkoušeli jsme i spolupráci s dobrovolníkama, dělali pro ně různé kroužky, aby vyšli z těch bytů. Přišlo šest lidí na tři schůzky a pak už přestali chodit, takže dobrovolníci to vzdali. Takže to není o tom, že by tady ta místnost nebyla. Třeba se i pořádá koncert, místní zpěváci ho udělají zadarmo, pak jich přijde pár a nemají zájem. Kde je zakopaný pes, těžko říct. Hodně to udělal covid, že se akce rušily, ale oni i když už mají možnost, tak nejdou. Dneska ten zájem opadá a nám ty snahy o kulturu nevychází.“

(Z rozhovoru s p. Sociální pracovnicí z 10.2022)

7.3. Věci

Tvoření domova se výrazně promítá do věcí, které bylo možné vzít si s sebou, tedy věci vlastních, a těch, které uživatelům poskytuje instituce. Tyto věci mají pro jejich uživatele rozdílný význam a hodnotu v závislosti na tom, v jaké sociální fázi života se zrovna nacházejí (Appadurai, 1986, Kopytoff, 1986).

V mém výzkumu mi byly umožněny rozhovory pouze s lidmi, kteří si chtěli a mohli dovést do bytu v Plachetnici věci vlastní, od čehož se také odvíjel můj výzkum.

Nikdo z mých informátorů nezískal žádné věci instituční, tedy ty, které v bytech zůstávají po předchozích obyvatelích a které je možné využít, pokud stávající obyvatel žádné osobní věci nemá a rád by jich využil. Pokud by se v té době žádné věci k volnému použití v zařízení nevyskytovaly, tak by se, dle paní Sociální pracovnice, instituce snažila vyřešit situaci jiným způsobem. Instituce tedy běžně neposkytuje žádné bytové vybavení. Za běžné se považuje možnost, že má uživatel bytu nábytek vlastní.

Při nastěhování prostory bytu obsahují ve všech případech pouze kuchyňskou linku s policemi, sprchový kout nebo vanu, toaletu a umyvadlo. Moji informátoři tyto věci užívají jako každodenní, k životu potřebné prostředky a nemají k nim žádný výjimečný vztah.

Věci vlastní mají významy různorodé povahy a důležitosti. V těchto věcech se projevují známky minulosti i přítomnosti a je možné v nich spatřovat domov a jeho mnohé podoby. Níže tak vysvětluji, jak se domov do věcí promítá ve vzpomínce na místo z dětství či na blízké osoby. Na domov také moji informátoři vzpomínali explicitně skrze věci z domova. Skupina věcí osobní identity pak utváří domov nový, který má ovšem základy v minulosti. Další skupinu tvoří věci provozní, které moji informátoři veskrze vyhodnotili jako nezajímavé, či se o nich vůbec nevyjadřovali, proto nelze přesně určit, jakým způsobem se k nim vztahují. Nakonec hovořím o věcech, jejichž význam se v čase proměnil a věcech, které významné nejsou.

Moji informátoři tedy vzpomínali na domov skrze věci, které se vážou k dřívějším i nedávným prožitkům, přičemž věci mohly být v obou případech původní, ale také nové. Ze způsobu, jakým se jednotlivci ke svým věcem vztahují, je proto možné vyčíst, jaký je jejich stávající i minulý význam a v čem se konkrétně jejich obraz domova zračí.

Paní Modrá, ačkoliv měla domovů několik, spojuje domov primárně se vzpomínkou na místo, kde vyrůstala se svou původní rodinou. Ve způsobu, jakým si zdobí byt, se tak snaží připomenout si oblíbené období z dětství, Vánoce. Skrze nové věci, které si sama koupila, vzpomíná na minulé.

„My jsme měli krásný domov. Maminka porodila sedm dětí, pět vychovala a dva poslední chlapečci umřeli po pár dnech, takže nás bylo pět sourozenců. My jsme měli nádherný dětství, my jsme bydleli na vesnici a maminka byla doma, jenom chodila pomáhat před válkou sedlákům, takže měla mlíko, máslo, brambory. Žádnou bídu jsme neměli. Tatínek dělal v mlíkárně celý léta. Nejradši vzpomínám na ty Vánoce, to vidíte, jak to mám tady načínčány. Náš tatínek vyřezával hračky, když byl doma. A vždycky na Vánoce jsme dostali hezký hračky a tenkrát nebylo rádio, ani televize, tak jsme zpívali koledy. /.../ Z těch věcí z domova mi už nic nezbylo, tak si to tady pořád dokupuju nebo když něco dostanu, tak si to vystavím a o Vánocích vzpomínám na dětství.“

(Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

Pan Faltýnek se na rozdíl od paní Modré vrací ve vzpomínkách na minulost skrze věci, které pocházejí z doby a prostředí, které se k jeho představě domova vážou. Projevuje se zde tak časová odlišnost v sociálních životech věcí, které v obou případech odkazují na minulost.

„Když se otočíte, tak vidíte na obrázku ten velkej barák na horách, to byl náš domov, kde jsme bydleli, ale už jsme to nezvládali, protože manželka měla trošku demenci a už nezvládala vařit. Proto jsme museli sehnat něco novýho, jako je tohle.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Pan Brázdil, jako jediný z mých informátorů, nespojoval žádné ze svých věcí s představou domova jako specifického místa, neboť celý život cestoval. Mezi věci, pro něho významné, tak patří převážně suvenýry z cest a obrazy a fotografie, které vnímá jako památky na rodinu a blízké přátele, se kterými jej pojí mnoho zážitků. Zde se projevuje teorie Mallet (2014) i Gibase (2017), že domov nemusí být specifické místo, neboť jeho forma může být velmi různorodá.

„Ten malíř je můj známej. My jsme se poznali ve Florencii a pak jsme se stýkali. Ted' žije na Havaji. To je od něj a na takovým středověkým zámku v Itálii jsme bydleli a organizovali výstavy. Já jsem mu s tím pomáhal.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Obr.č.1: Památka na přátelství. Foto autorka, 2022.

Věcmi význačnými se ukázaly být převážně ty, které moji informátoři získali darem od blízkých osob, nebo s nimi mají nějakou spojitost. Často se jednalo o hodiny, obrazy, cenný rodinný porcelán a fotografie (viz také obrázky č.2 a 3). Níže uvádím některé další příklady (viz obrázky č. 4, 5, 6).

„Tam na tý fotce, to je můj syn, tam něco hráli, tak vyhráli. A tady mám vnučata. Vnučku, už velikou, vdanou a ostatní, mám je tu všechny pohromadě, abych je viděla.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

Obr.č. 2: Fotografií, jež znázorňovaly jednu z podob domova, bylo mnoho. Foto autorka, 2022.

„No to je po rodičích, to je historie, ta čajová souprava. To dostala babička roku 1907 jako svatební dar.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Obr.č.3: Čajová souprava pana Faltýnka z roku 1907. Foto autorka, 2022.

„Když půjdete vedle do pokoje, tak tam je velká panenka, kterou jsem dostala, když mi bylo šest let od Ježíška. Tak ta tam je a každé, kdo tam přijde, tak se vždycky lekne, protože si myslí, že tam někdo je. Ta si myslím, že už má dneska historickou cenu.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

Obr.č. 4 : Panenka paní Pospíšilové. Foto autorka, 2022)

„A támhleten strom dole, ten jsem dostala od spolužáků z gymplu. Měli tuhle sraz a když mají sraz, tak zazvoní telefon a jedna kamarádka řekne: „tak a teď nás chvíli poslouchej.“ Asi jenom osm, ale měla jsem je všechny na uchu. Všichni se vystřídali a ptali se mě, jak se mám. No, tak ty mi udělali tohleto. Tam se všichni podepsali, abych měla celou třídu a věděla, kdo je kdo.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

Obr.č. 5 : Strom, který paní Pospíšilové namalovali její bývalí spolužáci ze školy. Foto, autorka, 2022.

„Tohleto mám z Moseru, můj muž tam dělal a vždycky to dotáh. Byl sklář, jenomže onemocněl, tak musel pryč a bylo po penězích. Kdyby byl zdravěj, tak bych dneska v takových hadrech neseděla.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

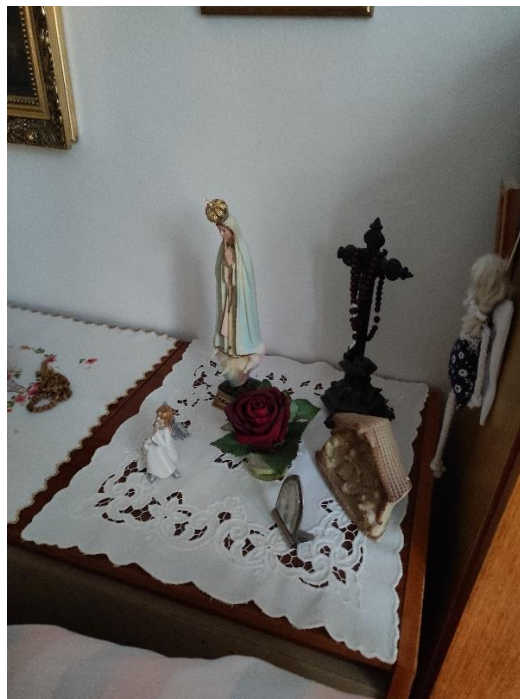

Obr.č. 6 : Jedna z mnoha skleniček, kterou paní Ducháčková dostala od svého manžela, skláře. Foto autorka, 2022.

V podobě zdobení bytů a jejich celkového uspořádání se zračí individualita identit mých informátorů, o kterých ve svých textech hovoří také Miller (1998,2001,2009,2010). Některé věci, vyjadřující identitu, jsou symbolické (Gell, 2002), tedy nesou symbolický význam. Mezi ně řadím například předměty náboženského charakteru paní Holoubkové (viz také obrázek č.7).

„Toho pana Ježíše jsem si koupila ve Svaté Hoře, tam jsem jezdila každé rok vždycky poděkovat Matičce Boží za ochranu rodiny a poprosit jí zase o ochranu na další rok. Ten křížek tady mám od paní primárky a ten růženeček mi zase dala vnučka, taky si jich vážím.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

Obr.č.7: Identita paní Holoubkové se propisuje do věcí, které jsou pro ni význačné, tedy křesťanských předmětů. Foto autorka, 2022.

Jiné věci vypovídaly o životech jedinců ještě dříve, než jsem se o tom, k čemu se vztahují, stačila něco dozvědět. Vyjadřovaly tak identitu dotazovaného neverbálně (Olsen, 2010) (viz také obrázek č. 8).

„Beatles mě provázeli celej život, tak je tu mám.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Obr.č. 8: Polička s léky a plakáty členů oblíbené kapely pana Brázdila, Beatles. Foto autorka, 2022.

„Tady mám moje lyžařský ocenění, když jsem dělal rozhodčího v Japonsku, vyznamenání a všechno. Hlavní je vyznamenání za celoživotní práci v rozvoji tělovýchovy. Já jsem měl hodně rád sport.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Důležité je také zmínit, že každá z věcí má, kromě připsaného smyslu, který odkazuje na jednotlivé identity lidí, také svůj vlastní příběh, který je vždy velmi komplexní ve vztahu k životu člověka (Samani-Lenhard, 2019).

„Jak mám ráda psy, ale nemůžu je tu mít, tak je aspoň dostávám. Tohohle pejska mi přivezla moje sestra po smrti mého kluka, toho velkého mám od neteře, když mi umřel druhý syn, abych se s ním mohla pomazlit.“

((Z rozhovoru s p. Modrou, (83) ze 7.12.2022)

Některé z význačných věcí mohou ukotvovat člověka v čase, což se pojí dodržováním tradic, ať už méně či více osobních, které se do věcí promítají (viz také obrázek č.9).

„Jo my tam máme takovej sezónní koutek a sestra už ví co a jak má dát. V létě tam dáme takovej slunečník, na Velikonoce vajíčka...každej rok to tak měníme.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

„Ty kočičky jsou taková naše tradice. Jsme věřící, tak je tady i každej týden mše v jedný místnosti. Chodí sem farář a zrovna dneska odpoledne máme, no tak chodíme. A ten, vždycky když jsou Velikonoce a je svěcení kočiček, tak nám pár kočiček přinese.“

„To je vánoční pyramida, ještě z NDR. To se zapálej svíčky a ona se potom točí. To jsem tam koupil na výletě, od nás je to kousek. Každě rok to tu máme, je to už naše tradice.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Obr.č.9: Tradice vánoční pyramidy pana Faltýnka. Foto, autorka 2022.

Mezi význačné věci patří i ty, které se nepojí s blízkými, ale mají pro jednotlivce význam samy o sobě. Řadím mezi ně nejčastěji knihy, obrazy nebo nejrůznější suvenýry (viz také obrázky č. 10, 11 a 12). I tyto předměty často zobrazují příběhy věcí a jejich trajektorie na cestě sociálním životem (Appadurai, 1986).

„Tu želvu jsem si koupil, tu mám z Kuby. Ony už nejsou prodejny, já jí mám asi padesát let, takže se nesmí lovit ani prodávat. Je to karetová.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Obr.č. 10: Jeden z mnoha suvenýrů pana Brázdila. Foto autorka, 2022.

„Já jsem měla vždycky vztah ke knihám a my jsme bydleli na tržišti a v tom baráku dole bylo knihkupectví. Tam byl ještě pan knikhupec z první republiky. Tak nás už na měšťance vedl pan profesor k lásce k antice. Začala vycházet nejdříve tahle antická próza a já jsem to začala objednávat. Tohle mi pomáhalo ve vztahu k lidem. A po revoluci začala vycházet duchovní literatura, tak to jsem si začala kupovat a to mně zase pomáhalo vycházet s Bohem. Super.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

Obr.č.11: Sbíрка knih paní Holoubkové. Foto autorka, 2022.

Věci provozní jsou ty, které moji informátoři užívají v každodenním životě a mají pro ně hodnotu užitkovou. I tak jsou nicméně potřebné. Mezi tyto věci řadím například postel, nádobí nebo hygienické pomůcky.

V některých bytech jsem si všimla zdravotnických potřeb, které vypovídají o své potřebnosti a vazbě na instituční prostředí, jako je například polohovací postel, invalidní vozík, nebo přístroj na umožnění mobility (viz také obrázek č.12). Časté byly také léky, vystavené na poličkách (viz také obrázek č.8).

O provozních věcech moji informátoři příliš sami nemluvili, nemůžu tedy jasně interpretovat, jakým způsobem se k nim vztahovali. Někteří z mých informátorů vyjádřili, že k daným věcem nemají výrazný vztah, jiní se o nich vůbec nezmínili. Přesto však tyto věci byly v bytě přítomny.

„Tohleto je zvedák, tím mě zvedaj z postele do vozejku, protože ráno, když mě mejou, tak donesou lavory, sundaj mě z postele, posadí na gramofon, udělám potřebu a umyju se sama a mezitím sestřička udělá, co potřebuje. Takže tím mě sundají... je to taková minilanovka. Ze začátku, když mě zvedali, tak mi museli zvednout svejma nohama moje nohy, protože ty se jinak rozjely. Já je neovládám vůbec. Tak jsme o to požádali a tak mi to dali.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

Obr.č.12: „Zvedák“, nezbytná pomůcka paní Pospíšilové. Foto autorka, 2022.

Je také důležité zohledit perspektivu intimní zóny, jíž může pokoj a věci v něm představovat. Tento aspekt může být proto jedním z možných důvodů, proč se moji informátoři nechtěli o některých věcech zmiňovat a proč také nebylo vhodné se na určité věci ptát. Materialita prostředí však mnohé napověděla.

Koupelna paní Pospíšilové, byla na rozdíl od ostatních koupelen nesporně prostornější, obsahovala různá madla a zdravotnické a inkontinenční pomůcky, vypovídající o institučním rázu prostředí i sociálním životě věcí (viz také obrázek č.13).

Obr.č.13: Materialita bezbariérové koupelny. Foto autorka, 2022.

Květiny jsou jedny z věcí, které je běžně možné v bytech vidět, jejich význam však bylo těžké odhadnout, neboť moji informátoři o nich sami většinou nemluvili. Jedni je vnímají pouze jako doplněk do bytu, pro druhé mají větší hodnotu a mohou jim také připomínat domov.

„Ono by to tu bylo bez těch kytiček takový smutný.“

„Tadyten vánoční kaktus pamatuju od dvou let, ten je po babičce a tomu je už tak přes 80.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

„Tuhle kytku mi donesla žena, prej abych tu měl něco zelenýho. Ale nerad se o to starám. Vždycky na to zapomenu.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Některé věci vypadaly na první pohled zajímavě, v několika případech jsem však zjistila, že pro mého informátora nejsou příliš významné. Váza pana Faltýnka tak byla pouze estetickým předmětem.

„Vy myslíte tuhle vázu s těma rybama? To jsem zdědil po rodičích, nevím odkud to měli, nebo co to má znamenat, pro mě to je jenom ozdoba.“

(Z rozhovoru s p. Faltýnkem (80) ze 7.12.2022)

Význam jiných věci bylo jednodušší uhodnout, a to převážně fotografií. Narazila jsem však také na věci záhadné, jejichž význam bylo třeba objasnit. U pana Brázdila to byla krabice s kouskem papíru, na němž bylo napsáno výstražné a stručné : „NE!“, které přitáhlo moji pozornost (viz také obrázek č.14).

„Tak se pojdte podívat, jak blbě je tu ta zásuvka. Jediná pro celou tuhle linku. Když sem chodily pečovatelky a něco tam strkaly, tak mi jí dvakrát utrhly. Proto jsem to dal na stůl. No, a kdyby mi to i tam zrušily, tak bych si neudělal ani kafe. Tak proto jsem tam dal ten papírek, že se tam nesmějí napojit na elektriku.“

(Z rozhovoru s p. Brázdilem (71) ze 6.12.2022)

Obr.č.14: Záhada krabice pana Brázdila se objasnila. Foto autorka, 2022.

V neposlední řadě je nutné zmínit věci, které byly význačné dříve, svého významu však časem pozbyly. V mém případě se jednalo o věci, které byly hodnotné v době svého užívání a kterých se moji informátoři nechtějí v důsledku citové vazby vzdát. U panenky paní Ducháčkové je tak možné spatřovat její sociální život, o kterém Appadurai i Kopytoff (1986) hovoří.

„S tou hadrovou panenkou jsem si hrávala jako malá, jenže moji bráchové mi ji roztrhali, tak jí mám schovanou a koupila jsem si tuhle novou, vystavila jsem si jí a řekla jí: Neboj, tady ti nikdo nebude ubližovat.“

(Z rozhovoru s p. Ducháčkovou (84) z 6.12.2022)

Jisté předměty, jejichž význam se v průběhu času proměnil, si však moji informátoři ponechali, navzdory svojí současné nevýznamnosti.

„Já to tady mám a ani nevím, proč. Stejně se to bude muset zlikvidovat, až umřu a akorát to chytá prach.“

(Z rozhovoru s p. Pospíšilovou (72) z 4.12.2022)

A nakonec je třeba zmínit věci nepotřebné a nechtěné, o kterých se moji informátoři zmínili, ale které v bytě vůbec neměli. Nicméně jsou také součástí identity, s níž se moji informátoři ztotožňují.

„No a nemám tu televizi, to by mě trefil šlak. Zdržovalo by mě to. To by to vypadalo, to moje modlení, kdybych poslouchala neustále nějaký žvásty. Svým vnučkám jsem vždycky četla pohádky a taky by mi to tu hyzdilo, nějaká blbá bedna.“

(Z rozhovoru s p. Holoubkovou (85) z 6.12.2022)

8. ZÁVĚR

Česká republika deklaruje ve svých standardech sociálních služeb nutnost poskytnutí bydlení lidem v nesnázích institucemi, v jejichž kompetenci je zachování „dobrého života“ a individuality jedinců, ochrana před sociálním vyloučením a poskytnutí možnosti „žít běžným způsobem“ (Čermáková, Johnová, 2002). Tyto standardy tak poskytují požadavky na kvalitní vykonávání sociální služby, k čemuž by mělo v praxi docházet.

Z tohoto důvodu jsem si v rámci svého výzkumu položila otázku, jakým způsobem jsou tyto standardy naplňovány v praxi, téma péče v rámci institucí se tak stalo předmětem mého kvalitativního výzkumu.

Ačkoliv se současné kritické teorie přiklání k hledisku, že se přístup v oblasti péče v poslední době změnil a je kladen důraz na individualitu a komplexitu jedinců (Hämel, 2016), ráz totální instituce (Goffmann, 1961) se v Plachetnici projevil.

Instituční ráz prostředí jsem zkoumala skrze výpovědi mých aktérů, mezi než patřila místní paní Sociální pracovnice a někteří z uživatelů sociální služby, se kterými jsem měla možnost hovořit. Totalitu instituce bylo možné interpretovat nejen z jednotlivých nahlížení na skutečnost ze strany mých informátorů, ale také z materiální kultury daného prostředí.

Ukázalo se, že existují různé představy o tom, jak by měla kvalita sociálních služeb a život uživatelů v zařízení vypadat, od čehož se také odvíjí odlišnost v představách o možnostech utváření domova. Perspektivy tzv. děláni domova jsem zkoumala skrze materialitu prostředí a zvláště jsem se pak zaměřila na samotné byty konkrétních uživatelů.

Ačkoliv Vyhláška č. 501/ 2006 Sb. tvrdí, že by uživatelé bytů měli mít možnost na přizpůsobení bydlení podle svého individuálního uvážení, v souladu s chodem běžné domácnosti, této možnosti se jim nedostává. Důvodem jsou malé prostory bytů a nemožnost vzít si s sebou vše, co by chtěli.

Paní Sociální pracovnice nejednou přirovnávala byty v Plachetnici k „normálním“ bytům, na rozdíl od života v běžné domácnosti však bydlení v Plachetnici obnáší pravidla a omezení, která uživatelé musí dodržovat, jako je například denní režim pečovatelské služby nebo zákaz koupě nových domácích mazlíčků.

Společné prostory by dle standardu kvality sociálních služeb (Čermáková, Johnová, 2002) měly být zabydlené a tím i překonávat neútlunost prostředí. V Plachetnici však společné prostory chodeb působily velmi jednotvárně a jediná místnost, kde se lidé dříve setkávali za účelem socializace, jídelna, je nyní zavřená.

Čas oběda lidé v Plachetnici dříve považovali za událost dne a při té příležitosti se také více scházeli v jídelně ke společenským aktivitám. Nyní jsou jim z úsporných důvodů obědy rozváženy a tím lidé ztratili důvod k udržování některých kontaktů.

Paní Sociální pracovnice tvrdí, že se instituce snažila o aktivizaci jednotlivců, ale více pro jejich zpříjemnění každodennosti instituce udělat nemůže. V důsledku zavření jediného společenského prostoru a omezením institučního řádu však zařízení působí jako uzavřená komunita lidí podobného osudu, kteří jsou navíc odděleni od sebe navzájem.

Roy (et al., 2018) klade důraz na pomoc při přisvojování ze strany personálu pečovatelské služby, aby bylo postupně možné vytvoření domova nového. Personál Plachetnice však podle mých informátorů při utváření domova roli nehraje a spoléhá se tak na blízkost rodiny, pokud ví, že je k dispozici. Z toho důvodu se také stává, že pečovatelská služba pojmá péči spíše ze zdravotnického hlediska, důraz na zachování celkové pohody jedinců však chybí.

V Plachetnici bylo také možné vysledovat paradox domova (Martin, 2002), který vychází z myšlenky, že profesionální pracovníci zařízení pohlížejí na péči jiným způsobem, než její uživatelé. Ti tak často postrádají její lidskou stránku, pečovatelé však prohlašují, že na „práci“ je jich v zařízení málo, proto jsou služby nedostačující. Umožnění vyhovujícího počtu pracovníků zařízení je však v kompetenci státní správy. Pokud bude personál považovat péči spíše za svoji práci než pomoc druhým, bude také těžší zajistit pocit domova pro uživatele zařízení.

Přesto však si v Plachetnici uživatelé pečovatelské služby domov utvářejí. S pojmem domova moji informátoři nakládají odlišně, neboť se jedná o velmi komplexní pojem. Představují si jej v různých formách, skrze něž je možné nahlédnout do jejich životních příběhů a procesu rozvoje identit. Domov tak může mít podobu vzpomínky, blízkého člověka nebo rodného domu.

Dělání domova se pak odvíjí od způsobu, jakým je zakoušen a jak je možné jej vyjednat. Mým informátorům s děláním domova vždy pomáhali blízcí lidé, jako je rodina či přátelé, ať už v zajištění stěhování, při dekorování bytů nebo pomoci v každodenních úkonech.

Návštěvy lidí, které s mými informátory pojí citová vazba, mají velký vliv na to, zda je možné si domov přiblížit a pocít domova navodit, neboť v nich samých se domov často zračí. Domov si moji informátoři ale také utvářejí na základě vlastní identity, tedy aktivit běžného života a věcí, ke kterým mají určitý vztah.

Věci, které uživatele obklopují, jsou pak něčím víc, než pouze věcmi (Appadurai, 1986, Kopytoff, 1986, Miller, 1998, 2001, 2009). Jsou součástí každodenních aktivit lidí a vyjevují nejružnější sociální vazby. Jsou také ve spojení s institucí a jejím řádem, proto se v nich podoba instituce odráží. Věci mohou být pro jednotlivce význačné, všední i nezajímavé v závislosti na tom, jaký sociální život lidí a věci vzájemně spojuje a jak se jejich význam v čase proměňuje.

V důsledku toho, že jsem si nemohla vybrat, s kým budu vézt rozhovory a moji informátoři mi byli vybíráni paní Sociální pracovníci, je můj výzkum omezen a jsem si vědoma toho, že postrádá další možné perspektivy jiných uživatelů služby, stejně jako jednotlivých pečovatelek. Moje práce tak nepodává veškerá vysvětlení a je důležité se tématu i nadále věnovat. Zejména by bylo dobré zaměřit se na perspektivy a praktiky sociálních služeb a tvoření domova z pohledu jednotlivých pečovatelů služby a vzájemné vyjednávání jejich členů a uživatelů služby v každodenním životě.

BIBLIOGRAFIE

APPADURAI, A. (2011). *The social life of things: Commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

ARTNER, L. (2018). Materialities in and of institutional care for elderly people. *Frontiers in Sociology*. Frontiers Media S. A. [online]. Dostupné z doi: 10.3389/fsoc.2018.00030.

BENDER, B. (2002). Landscape and politics. In: Buchli, V. (2002). *The material culture reader*. Oxford: Berg, s. 135-174.

BUCHLI, V. (2002). *The material culture reader*. Oxford: Berg.

BÚRIKOVÁ, Z., MILLER, D. (2010). *Au-pair*. Cambridge: Polity Press.

ČERMÁKOVÁ, K., JOHNNOVÁ, M. (2002). *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

DOUGLAS, M. (1991). *The idea of home: A kind of space, social research*. Camden, N. J: Graduate faculty of political and social science. New school for social research [online]. 58 (1), s.287-307.

GELL, A. (1986). Newcomers to the world of goods: consumption among the Muria Gonds. In: *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 110-138.

GOFFMAN, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London: Taylor and Francis [online]. Dostupné z: doi:10.4324/9781351327763

GOFFMAN, E. (1963). *Behavior in public places: Notes on the social organization of gatherings*. New York: Collier- Macmillan.

HÄMEL, K. (2016). Making nursing homes more community – oriented: Insights from an exploratory study in Germany. *Ageing & Society*. [online]. 36 (4), s.673-693. Dostupné z: doi: 10.1017/S0144686X14001391.

HILLCOAT-NALLÉTAMBY, S., OGG, J. (2014). Moving beyond 'ageing in place': Older people dislikes about their home and neighbourhood environments as a motive for wishing to move. *Ageing & Society*. Cambridge: Cambridge University Press [online]. 34(10), s. 1771-1796. Dostupné z: doi: 10.1017/S0144686X13000482.

- CHUANG, N., KUO, P., CHIU, Y. (2022). Institutional place, identity and life adaptation among elderly people in Taiwan. *Geriatrics*. Switzerland: MDPI [online]. 7(2), 39. Dostupné z: doi:10.3390/geriatrics7020039.
- KOPYTOFF, I. (1986). The cultural biography of things: Commoditization as process. In: A. Appadurai, *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 64-92. Dostupné z: doi:10.1017/CBO9780511819582.004.
- KONTOS, P.C. (1998). Resisting institutionalization: Constructing old age and negotiating home. *Journal of aging studies*. Oxford: Elsevier [online]. 12 (2), s.167-184. Dostupné z: doi: 10.1016/S0890-4065(98)90013-5.
- KUSENBACH, M. (2003). Street phenomenology: the go-along as ethnographic research tool. *Ethnography* [online]. SAGE Publications, 4 (3), s.455-485. Dostupné z: doi:10.1177/146613810343007
- MARTIN, P. Y. (2002). Sensations, bodies, and the 'spirit of a place': Aesthetics in residential organizations for the elderly. *Human Relations*. 55, s.861-885. Dostupné z: doi: 10:1177/0018726702055007544.
- MILLER, D. (1998). *Material cultures: Why some things matter*. London: UCL Press.
- MILLER, D. (2001). *Home possessions: Material culture behind closed doors*. London: Berg.
- MILLER, D. (2009). *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- NEDBÁLKOVÁ, K. (2006). *Spoutaná rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ M. (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- OLSEN, B. (2010). *In defense of things: archaeology and the ontology of objects*. Lanham: AltaMira Press.
- O'NEILL, M., RYAN, A., TRACEY A., LAIRD, L. (2020). "You're at their mercy": older peoples experiences of moving from home to a care home. *International journal of people nursing* [online]. Hoboken: Wiley. 15 (2). Dostupné z: doi: 10.1111/opn.12305.

- ROWLANDS, M. (2002). Heritage and cultural property. In: Buchli, V. (2002). *The material culture reader*. Oxford: Berg. s.105-133.
- ROY, N., DUBÉ, R., DESPRÉS, C., FREITAS, A., LÉGARÉ, F. (2018). Choosing between staying at home or moving: A systematic review of factors influencing housing decisions among frail older adults. *PLoS ONE* [online]. San Francisco: Public Library Science. 13 (1). Dostupné z : doi:10.1371/journal.pone.0189266.
- SAMANI, F. , LENHARD, J. House and home. (2019). *The Cambridge encyclopedia of anthropology*. Cambridge: University Cambridge Press.
- SAUNDERS, N.J. (2002). Memory and conflict. Materialities of conflict. In : Buchli., V. (2002). *The material culture reader*. Oxford: Berg. s.176.
- TILLEY, Ch. (2002). The metaphorical transformations of Wala canoes. In: Buchli, V. (2002). *The material culture reader*. Oxford : Berg. s.27.
- Vyhláška č. 501/ 2006 Sb. o obecných požadavcích na využívání území.
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. Geneva: Who Press.
- WRIGHT, G. (1991). *Prescribing the model of home, social research* [online]. 58 (1), s.213-225.